Research voor Beleid | EIM | NEA | IOO | Stratus | IPM

Samen wonen, samen zorgen

Het effect van de kostendelersnorm in de AOW op mantelzorg - Deel A

Zoetermeer, 19 mei 2015

Inhoudsopgave

1 Inleiding

1.1 Onderzoek naar de gevolgen van de kostendelersnorm op mantelzorgers

1.1.1 De kostendelersnorm

Personen van 21 jaar of ouder die gezamenlijk een huishouden voeren, kunnen de kosten van dit huishouden, zoals de huur of hypotheek, delen. Om die reden wordt de kostendelersnorm in diverse uitkeringen, zoals in de Wet Werk en Bijstand (WWB), WWB, de Algemene nabestaandenwet (Anw), aanvullende inkomensvoorziening ouderen (AIO) of Algemene Ouderdomswet (AOW), ingevoerd. Dit betekent dat als er meer personen van 21 jaar of ouder op één adres wonen, de uitkering wordt verlaagd. De relatie tussen de kostendelers speelt hierbij geen rol[1]. De kostendelersnorm voor de WWB, AIO en Anw uitkeringen wordt in 2015 ingevoerd. Voor de AOW is de inwerkingtreding hiervan uitgesteld naar 1 juli 2016. Vanaf dat moment wordt het AOW pensioen voor alleenstaanden[2] die een huishouden delen, over een periode van vier jaar geleidelijk verlaagd naar 50% van het wettelijk minimumloon (WML). Dit uitstel is het gevolg van de discussie die ontstond over de positie van mantelzorgers.

1.1.2 Discussie over kostendelersnorm

De kostendelersnorm werd eind 2013 geïntroduceerd in het wetsvoorstel 'Wet maatregelen Wet werk en bijstand en enkele andere wetten'. Met name de kostendelersnorm voor AOW-uitkeringen riep weerstand op bij diverse politieke partijen en ouderenbonden. Het gaat hierbij deels om situaties waarbij een ouder samenwoont met een (volwassen) kind, en er mantelzorg wordt verleend. Het kan dan bijvoorbeeld gaan om volwassen kinderen die hun hulpbehoevende vader of moeder in huis nemen, om zo beter en makkelijker mantelzorg te kunnen verlenen. Andersom kan er ook sprake zijn van een situatie waarin het kind een beperking heeft, thuis is blijven wonen en zorg ontvangt van zijn AOW-gerechtigde ouder.

1.1.3 Mogelijke ongewenste effecten op verlenen mantelzorg

Een gevolg voor de betrokkenen van de invoering van de kostendelersnorm, is dat de huishoudens in kwestie er in inkomen op achteruit gaan. Echter in het geval van het verlenen van mantelzorg kan er een maatschappelijk ongewenst neveneffect optreden: namelijk dat mensen vanuit financiële overwegingen beslissen om niet samen te gaan of blijven wonen met de persoon aan wie zij mantelzorg verlenen dan wel van wie zij mantelzorg ontvangen. Dit kan er toe leiden dat er geen of minder mantelzorg wordt verleend, waardoor het beroep op formele zorg en ondersteuning mogelijk toeneemt, en/of de zelfredzaamheid en welbevinden van de mantelzorgontvanger in het geding komt. Dit zou een ongewenst neveneffect van het beleid zijn. Op voorhand is niet te zeggen of en in welke mate dit ongewenste effect zich daadwerkelijk zal voordoen.

---

[1] Uitzonderingen betreffen huisgenoten die een studie of opleiding volgen, een kamer huren of kostganger zijn (commerciële relatie).
[2] Mensen met een partner ontvangen reeds 50% van het WML. In de nieuwe situatie zal dit ook gaan gelden in huishoudens die met een ander dan de partner worden gedeeld (bijvoorbeeld een kind of een zus).

1.1.4 Uitstel om nader onderzoek mogelijk te maken

Het kabinet is van mening dat de veranderingen in de sociale zekerheid geen reden mogen zijn voor mensen om terughoudend te worden in hun keuze voor mantelzorg[3]. Om die reden is de invoering van de kostendelersnorm in de AOW met een jaar uitgesteld, naar 1 juli 2016, zodat in de tussentijd kan worden onderzocht wat de effecten zijn van de kostendelersnorm in de AOW op de mantelzorg.

Daartoe wordt een aantal acties uitgevoerd:

1. Panteia brengt in het voorliggende rapport de mogelijke/te verwachte effecten van de kostendelersnorm op mantelzorg in beeld.
2. Het ministerie van volksgezondheid, welzijn en sport beziet samen met het Sociaal en Cultureel Planbureau (SCP), gemeenten en Mezzo hoe arrangementen rond mantelzorg verder ondersteuning behoeven.
3. Het Centraal Bureau voor de Statistiek (CBS) brengt verschillende cijfermatige kenmerken over huishoudens met één of meer AOW-gerechtigden in beeld.
4. Het SCP gaat aan de hand van een literatuurstudie na wat er bekend is over de combinatie van veranderingen in inkomen, huishoudensvorm en mantelzorg.

1.2 Doel en centrale vraagstelling

Het doel van dit onderzoek is om, voorafgaan aan de invoering van de kostendelersnorm in de AOW, zicht te krijgen op de mogelijke effecten van deze maatregel op de mantelzorg. Specifiek gaat het dan om de invloed van de maatregel op de mantelzorg in situaties waarin er sprake is van (beoogd) samenwonen tussen alleenstaande AOW-gerechtigden en hun meerderjarige kind.

De kernvragen van het onderzoek zijn als volgt:

1. ***Welke invloed heeft de invoering van de kostendelersnorm in de AOW op de beslissing van alleenstaande AOW-gerechtigden en hun meerderjarige kind, om samen te gaan dan wel te blijven wonen?***
2. ***Wat betekent dit vervolgens voor het verlenen en ontvangen van mantelzorg, en het ontvangen van andere vormen van (in)formele zorg?***
3. ***Wat betekent dit vervolgens voor de zelfstandigheid of participatie van de persoon in kwestie?***

Deze centrale vraagstellingen kunnen nader uitgewerkt worden in de volgende onderzoeksvragen:

A. Achtergrond: mantelzorg en context

1. In hoeveel huishoudens, die alleenstaande AOW-gerechtigden delen met hun meerderjarige kind, is mantelzorg aan de orde?
2. Wat is de aard en intensiteit van de zorgvraag van de mantelzorgontvanger?
3. Wat is de aard en intensiteit van de geleverde mantelzorg?
4. Welke hulp en ondersteuning door derden is aanwezig?
5. Wat is de financiële situatie van de huishoudens?

B. Overwegingen om samen te gaan dan wel te blijven wonen en invloed van kostendelersnorm

6. Hoe lang woont men al samen en waarom?

[3] Kamerbrief, 11 juni 2014. Reactie Staatssecretaris van SZW op commissiebrieven van 24 april 2014, 15 mei 2014 en 2 juni 2014.

7. Wat zijn de belangrijkste overwegingen om wel of niet samen te gaan dan wel te blijven wonen? Welke rol spelen bijvoorbeeld: het inkomen, beschikbaarheid van andere vormen van (in)formele zorg, de intensiteit van de mantelzorg, de aard van de hulpvraag, relationele/emotionele overwegingen, praktische overwegingen zoals reistijd?
8. Hoe groot is het effect van de kostendelersnorm in de AOW (concreet: verlaging van het inkomen) op de beslissing om samen te gaan dan wel te blijven wonen?
9. In welke huishoudens wordt aangegeven dat men vanwege de kostendelersnorm uit elkaar gaat?

C. Gevolgen voor de mantelzorgontvanger bij niet meer delen van het huishouden

10. Verandert er dan iets in de mantelzorgrelatie? Zal er minder mantelzorg geleverd worden, hoeveel minder? Of andere mantelzorg?
11. Verwacht men dat er dan meer informele zorg geleverd kan en zal worden door anderen, zoals andere mantelzorgers of vrijwilligers?
12. Verwacht men dat het beroep op de formele zorg zal toenemen? Welke (vanuit de Wmo, zorgverzekeringswet of Wet langdurige zorg)?
13. Wat zijn naar verwachting de gevolgen van de beslissing (om niet samen te gaan/blijven wonen) voor de zelfstandigheid en participatie van de mantelzorgontvanger?

1.3 Afbakening van de doelgroepen

In het onderzoek worden twee doelgroepen onderscheiden:

1. Alleenstaande AOW-gerechtigden en hun meerderjarige kind die samen een huishouden delen. Daarbij is een nadere uitsplitsing te maken tussen:
   a. Kinderen die mantelzorg verlenen aan hun AOW-gerechtigde ouder
   b. AOW-gerechtigden die mantelzorg verlenen aan hun inwonend kind
   c. Huishoudens waar geen sprake is van mantelzorg
2. Meerderjarigen die wekelijks mantelzorg verlenen aan een elders wonende, alleenstaande AOW-gerechtigde ouder[4].

Omdat de maatschappelijke discussie over de kostendelersnorm in de AOW zich richt op situaties waarin een alleenstaande ouder en een kind samenwonen, focust het onderzoek zich ook op die situaties. Daarbij is niet alleen de vraag relevant welke invloed de invoering van de maatregel zal hebben op bestaande situaties waarin een huishouden wordt gedeeld, maar ook op een (nog te maken) keuze voor al dan niet samenwonen. Het tevens betrekken van de groep die nu (nog) niet samenwoont geeft namelijk een completer beeld van de toekomstige effecten van de invoering van de kostendelersnorm. Effecten kunnen zijn dat ouder en kind die nu een huishouden delen uit elkaar gaan, maar ook dat ouder en kind die nu nog niet samenwonen maar dit overwegen voor de toekomst, besluiten dit niet te doen. Daarbij zijn de overwegingen en de te maken keuzes waarschijnlijk ook anders voor beide groepen: we mogen veronderstellen dat de drempel om te besluiten niet te gaan samenwonen lager is in gevallen dat men nog niet samenwoont, dan in gevallen waar dat wel zo is (want dat betekent voor één van de twee een verhuizing). Beide situaties zijn daarom in het onderzoek meegenomen.

[4] Situaties waar een AOW-gerechtigde ouder mantelzorg verleent aan een uitwonend meerderjarig kind zijn bewust buiten beschouwing gelaten. Dit omdat het naar verwachting slechts zelden zal voorkomen dat een AOW-gerechtigde ouder in deze situatie zal overwegen om in de nabije toekomst, vanwege deze mantelzorgrelatie, een huishouden te gaan delen.

1.4 Onderzoeksopzet- en activiteiten

Globaal bestond het onderzoek uit drie hoofdactiviteiten. Deze zijn in meer detail beschreven in bijlage 1 van deel B van het rapport. In die bijlage zijn alle activiteiten stap voor stap uitgelegd, inclusief een motivatie van gemaakte keuzes.

1.4.1 Uitvoeren van 16 duo-interviews met mantelzorgers en mantelzorgontvangers en twee focusgroepen met mantelzorgers

De interviews zijn uitgevoerd met personen uit de volgende de volgende groepen:

- Groep 1a: meerderjarige kinderen die een huishouden delen met een alleenstaande AOW-gerechtigde ouder aan wie zij mantelzorg verlenen (7 interviews);
- Groep 1b: alleenstaande AOW-gerechtigde ouders die een huishouden delen met een meerderjarig kind aan wie zij mantelzorg verlenen (2 interviews);
- Groep 2: meerderjarige kinderen die (intensieve) mantelzorg verlenen aan een alleenstaande AOW-gerechtigde ouder met wie zij geen huishouden delen (7 interviews).

De focusgroepen (groepsgesprekken) zijn gehouden met mantelzorgers die voor een alleenstaande ouder zorgen. Een groep bestond uit mantelzorgers die met hun ouder samenwoonden. De deelnemers in de andere groep woonden niet samen met hun ouder.

Deze interviews en focusgroepen zijn gehouden in januari en februari 2015. De uitkomsten zijn grotendeels gebruikt als input voor de opzet van de vragenlijsten (zie hieronder) en voor de interpretatie van de uitkomsten uit de enquêtes.

1.4.2 Kwantitatief onderzoek onder groep 1

De opgedane kennis uit de interviews en de focusgroepen is gebruikt als basis voor het kwantitatief onderzoek onder groep 1: alleenstaande AOW-gerechtigden en hun meerderjarige kind die samen een huishouden delen. Van de Sociale Verzekeringsbank (SVB, de instantie verantwoordelijk voor de uitvoering van de AOW) hebben wij een steekproef ontvangen met gegevens van huishoudens die tot deze doelgroep behoren (naam, adres, postcode, plaats, geboortedata van beide inwoners). Het betrof een steekproef van 20.000 uit een totaalbestand van 57.129 huishoudens waarbij een alleenstaande ouder met een kind samenwoont. Deze adressen hebben wij 'verrijkt' met telefoonnummers. Op basis van deze lijst met contactgegevens, zijn de huishoudens telefonisch benaderd met de vraag of ze wilden deelnemen aan het onderzoek (telefonische werving). Daarbij werden de respondenten eerst gescreend of ze daadwerkelijk tot de doelgroep behoorden. Deelnemers konden een online enquête invullen of konden ervoor kiezen om de vragenlijst op papier te ontvangen.

Naar aanleiding van de telefonische werving zijn er naar 3.244 huishoudens vragenlijsten verstuurd, hetgeen resulteerde in 1.640 ingevulde vragenlijsten. Daarvan waren er 843 ingevuld door mantelzorgers, 370 door mantelzorgontvangers en 427 door respondenten uit huishoudens waar geen sprake is van mantelzorg[5]. De mantelzorgontvangers komen grotendeels uit dezelfde huishoudens als de mantelzorgers. In het onderzoek zijn de twee groepen daarom apart geanalyseerd. In huishoudens waar geen sprake was van mantelzorg is alleen aan het jongste lid van het huishouden een vragenlijst gestuurd. Omdat alle vragenlijsten anoniem verwerkt zijn, is niet na te

[5] Er waren ook 42 vragenlijsten ingevuld door (meerderjarige) kinderen die door hun ouder geholpen werden. Deze groep is bij de analyse buiten beschouwing gelaten, omdat deze niet representatief zal zijn voor de doelgroep.

gaan hoe de kenmerken van de respondenten zich verhouden ten opzichte van de kenmerken van de non-respondenten. Bij de werving is overigens wel al telefonisch aan alle aangeschreven huishoudens een aantal vragen voorgelegd over de mantelzorgsituatie, de antwoorden hierop zijn ook als input voor het onderzoek gebruikt.

De enquêtering heeft van medio februari tot en met begin april 2015 plaatsgevonden.

1.4.3 Kwantitatief onderzoek onder groep 2

De focusgroepen en de interviews uit fase 1 dienden ook als input voor de vragenlijst voor het kwantitatief onderzoek onder groep 2, bestaande uit meerderjarigen die intensieve mantelzorg verlenen aan hun alleenstaande ouder, met wie ze geen huishouden delen. Dit onderzoeksonderdeel is tegelijkertijd uitgevoerd met het onderzoek onder groep 1.

Deze groep is geselecteerd uit een bestaand een zeer omvangrijk internetpanel (van aanbieder PanelClix) dat we geregeld voor onderzoek onder burgers inzetten. Op basis van enkele selectievragen werd vastgesteld of het een mantelzorger betrof die mantelzorg leverde aan een alleenstaande ouder. Uiteindelijk zijn er 1.156 vragenlijsten ingevuld, waarvan 1.071 door mantelzorgers en 85 door mantelzorgontvangers.

De enquêtering heeft in maart 2015 plaatsgevonden.

1.5 Onderzoeksaanpak en opbrengsten

1.5.1 Voordelen

De gekozen aanpak heeft als voordelen dat er in korte tijd veel gegevens verzameld konden worden. Interviews, focusgroepen en enquêtes zijn geschikte instrumenten om meningen en intenties te peilen ten aanzien van een nieuwe situatie met de kostendelersnorm.

1.5.2 Beperkingen

Hoewel intenties middels enquêtes en interviews in beeld gebracht kunnen worden, is een echt effect-onderzoek van een (nog) niet-bestaande situatie niet mogelijk. Er zijn namelijk geen goede data beschikbaar om op korte termijn simulaties door te rekenen. Ook is er geen vergelijkbaar precedent onder deze doelgroep waaruit (potentiële) effecten herleid kunnen worden. In feite zouden er longitudinale studies moeten plaatsvinden waarbij er bij één groep een korting op de AOW doorgevoerd zou worden en bij een controlegroep niet. Voor een dergelijke aanpak ontbraken echter de tijd en de middelen.

1.5.3 Interpretatie

De daadwerkelijke effecten van de invoering van de kostendelersnorm zullen pas duidelijk worden na invoering. Om in ieder geval een inzicht te krijgen in de motieven voor het samenwonen en de intenties voor de toekomst, is gekozen voor een opzet met interviews, focusgroepen en enquêtes. Daarbij dient te worden opgetekend dat er altijd een verschil is tussen intentie (wat men zegt) en gedrag (wat men daadwerkelijk doet). Uit de gedragswetenschappen is bekend dat mensen geneigd zijn om hun huidige gedrag voort te zetten, zelfs als ze beweren dat ze het gedrag gaan veranderen (bijvoorbeeld bij het maken van 'goede voornemens'). De resultaten uit dit onder-

zoek zijn daarom vooral indicatief voor de richting van de ontwikkelingen en effecten die zich in de praktijk kunnen voordoen.

1.5.4 Representativiteit steekproef

Bij de analyse van de data uit de enquête onder huishoudens uit groep 1 is gekeken naar de representativiteit van de steekproef, ten opzichte van een bestand van het Centraal Bureau voor de Statistiek (CBS) over huishoudens. Daarbij is gekeken naar de opbouw naar leeftijd en geslacht van de oudste inwoner (de ouder).

In de steekproef voor dit onderzoek zijn de oudere leeftijdsgroepen (75+) iets oververtegenwoordigd en de jongere leeftijdsgroepen (65-75) iets ondervertegenwoordigd. Dit is toe te schrijven aan het feit dat wij expliciet op zoek zijn gegaan naar huishoudens met mantelzorg[6], en deze in onze steekproef oververtegenwoordigd zijn ten opzichte van de huishoudens zonder mantelzorg. Mantelzorg vindt relatief vaker plaats in huishoudens met een oudere AOW-gerechtigde. Hoe ouder iemand is, hoe groter de kans op lichamelijke gebreken en hoe groter de kans dat er (mantel)zorg en ondersteuning nodig is.

De verhouding man/vrouw van de oudste bewoner komt redelijk overeen met het CBS-bestand: ongeveer driekwart van de oudste bewoners is vrouw.

Er kon niet op representativiteit van inkomensgroepen gecontroleerd worden. Er waren wel vragen over inkomen en vermogen in de enquête opgenomen, maar deze zijn door een grote groep niet ingevuld en de gegeven antwoorden zijn niet altijd plausibel, vermoedelijk door verkeerde interpretaties van definities van inkomen en vermogen.

Alles overziend beoordelen wij de steekproef als voldoende representatief voor de totale populatie huishoudens bestaande uit een AOW-gerechtigde en een inwonend meerderjarig kind, waar in veel gevallen sprake van mantelzorg is.

1.6 Indeling van dit rapport

Het rapport 'Samen wonen, samen zorgen' bestaat uit twee delen, deel A en deel B. In **deel A** worden de belangrijkste bevindingen uit het onderzoek toegelicht en worden conclusies uit de verzamelde data getrokken. In **Deel B** is een volledig overzicht van alle onderzoeksresultaten opgenomen,.

In deel A komen, na deze inleiding en toelichting van de onderzoeksopzet, achtereenvolgens de volgende zaken aan bod:

Hoofdstuk 2: Beantwoording van de onderzoeksvragen 1 tot en met 12 en toelichting belangrijkste resultaten uit het onderzoek.

Hoofdstuk 3: Samenvatting en conclusies, beantwoording van de drie kernvragen.

[6] Deze keuze is gemaakt om in te kunnen zoomen op de effecten van de kostendelersnorm op huishoudens waarin mantelzorg verleend wordt.

2 Bevindingen

In dit hoofdstuk worden de belangrijkste uitkomsten uit het onderzoek toegelicht. Dit doen we aan de hand van de onderzoeksvragen die in hoofdstuk 1 zijn geformuleerd. We maken daarbij onderscheid tussen a) huishoudens bestaande uit één alleenstaande AOW-gerechtigde samen met één meerderjarig kind en b) mantelzorgers die niet samenwonen met hun alleenstaande AOW-gerechtigde ouder.

In paragraaf 2.1 gaan we in op de context waarin de mantelzorg en het samenwonen zich afspeelt. In paragraaf 2.2 komen de omstandigheden aan bod waaronder men besluit eventueel uit elkaar te gaan of juist samen te gaan wonen. Daarbij is uitdrukkelijk aandacht voor de kostendelersnorm in de AOW. In paragraaf 2.3, ten slotte, wordt de vertaalslag gemaakt wat de eventuele gevolgen van de invoering van de kostendelersnorm voor de mantelzorg zouden kunnen zijn.

2.1 Achtergrond: mantelzorg en context

In deze paragraaf staan de volgende onderzoeksvragen centraal:

1. In hoeveel huishoudens, die alleenstaande AOW-gerechtigden delen met hun meerderjarige kind, is mantelzorg aan de orde?
2. Wat is de aard en intensiteit van de zorgvraag van de mantelzorgontvanger?
3. Wat is de aard en intensiteit van de geleverde mantelzorg?
4. Welke hulp en ondersteuning door derden is aanwezig?
5. Wat is de financiële situatie van de huishoudens?

2.1.1 Segmentering samenwonende mantelzorgers

Om een beter beeld te krijgen van de aard en intensiteit van de mantelzorg, is ervoor gekozen om een segmentering aan te brengen in de verleende hulp en ondersteuning binnen de huishoudens bestaande uit een alleenstaande AOW-gerechtigde en een inwonend kind. Deze segmentering is relevant om later de keuzes, motieven en beweegredenen te begrijpen met betrekking tot het samenwonen. Om tot een segmentering te komen is gekeken naar:

- Het al dan niet verlenen van mantelzorg.
- De vormen van hulp en ondersteuning die verleend worden.
- Het aantal uur dat per week besteedt wordt aan het verlenen van mantelzorg.
- De periode sinds wanneer er sprake is van mantelzorg.

Tevens wordt er apart gekeken naar wie de mantelzorg verleent en wie deze ontvangt: is het kind de mantelzorger of juist de mantelzorgontvanger?

De eerste segmentering tussen mantelzorg en niet-mantelzorg is gemaakt middels een korte telefonische enquête onder 3.244 huishoudens, bestaande uit alleenstaande AOW-gerechtigden met hun meerderjarige kind. Deze enquête functioneerde als een screening van deelnemers aan het onderzoek: voordat de deelnemers een digitale of schriftelijke vragenlijst werd toegestuurd, werd eerst een aantal vragen over de huishoudsituatie gesteld. Daarbij is gevraagd of er binnen het huishouden sprake is van mantelzorg. De enquêteur heeft mantelzorg toegelicht zoals dit in de onderstaande box beschreven staat. Hierop zei 52% van de respondenten dat er sprake is van enige vorm van mantelzorg.

*Sommige mensen hebben hulp en ondersteuning nodig vanwege ouderdom, lichamelijke klachten, psychische klachten of een verstandelijke beperking. Wanneer een familielid deze hulp of ondersteuning biedt, noemen we dit **mantelzorg** (zelf zou u het misschien heel anders noemen).*

Voorbeelden zijn hulp bij het huishouden, wassen, aan- en uitkleden, gezelschap houden, vervoer of klusjes. Let op: er is alleen sprake van mantelzorg als iemand helpt omdat iemand iets vanwege een beperking niet (meer) zelfstandig of alleen met moeite kan doen.

Is er bij u thuis sprake van mantelzorg?

Uit de schriftelijke en digitale enquête die huishoudens vervolgens kregen toegezonden, blijkt dat de aard en intensiteit van de mantelzorg sterk varieert tussen deze huishoudens. De mantelzorgers hebben in de enquête aangegeven hoeveel uur men wekelijks mantelzorg verleent[7] en sinds wanneer er sprake is van mantelzorg. Op basis van die input is een eerste segmentering in de verleende mantelzorg gemaakt en is, in navolging van het SCP, onderscheid gemaakt in zorg die 8 uur per week of vaker wordt gegeven en in hulp die korter of langer dan drie maanden wordt gegeven. Op basis hiervan is ook een groep te onderscheiden die langdurig en intensief helpt.

Behalve het aantal uur per week die de mantelzorg in beslag neemt, is het voor de aard en intensiteit ook relevant om onderscheid te maken tussen mantelzorgtaken die in het domein van de Wet maatschappelijke ondersteuning (Wmo) vallen (huishoudelijke klussen, emotionele ondersteuning, administratief werk etc.)[8] en mantelzorgtaken op het gebied van verpleging en/of verzorging[9]. Veelal gebeurt de verpleging/verzorging in combinatie met Wmo-gerelateerde taken.

Op basis van het aantal uur verleende zorg, de periode sinds wanneer mantelzorg gegeven wordt en de taken die men op zich neemt is de volgende segmentering in de steekproef van mantelzorgers aangebracht:

Categorie 1: mantelzorg met activiteiten die binnen het domein van de Wet maatschappelijke ondersteuning (Wmo) vallen (huishoudelijke klussen, emotionele ondersteuning, administratief werk etc.) voor maximaal 8 uur per week of korter dan 3 maanden.

Categorie 2: mantelzorg met activiteiten die binnen het Wmo-domein vallen (huishoudelijke klussen, emotionele ondersteuning, administratief werk etc.) voor meer dan 8 uur per week en langer dan 3 maanden.

Categorie 3: mantelzorg met (onder andere) activiteiten op het gebied van persoonlijke verzorging en/of verpleging voor maximaal 8 uur per week of korter dan 3 maanden.

Categorie 4: mantelzorg met (onder andere) activiteiten op het gebied van persoonlijke verzorging en/of verpleging voor meer dan 8 uur per week en langer dan 3 maanden.

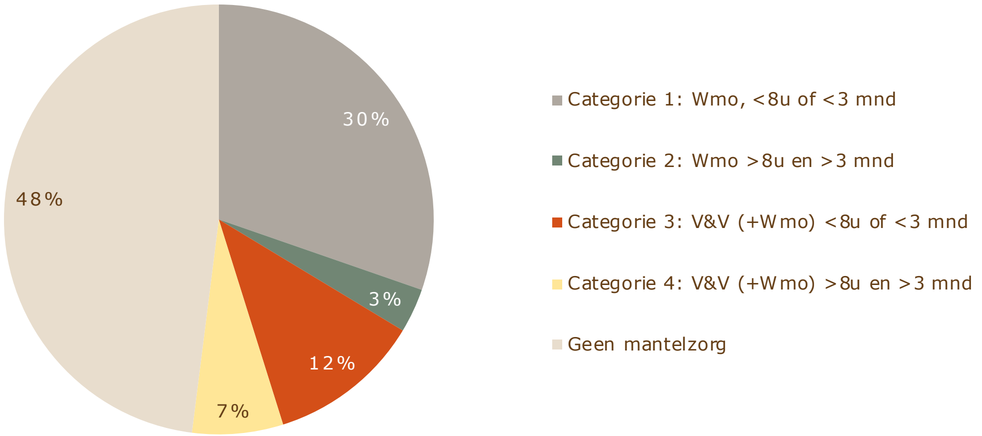
[7] In de praktijk hebben niet alle respondenten het aantal uur zorg per week ingevuld. Bij ontbrekende gegevens is het aantal uur verleende zorg geïmputeerd op basis van de geleverde vormen van hulp en ondersteuning. Meer informatie hierover in hoofdstuk 2 en de bijlage van deel B van dit rapport.

[8] Overigens heeft mantelzorg in het kader van de Wmo 2015 als ondergrens "gebruikelijke hulp (hulp die naar maatschappelijke opvatting in redelijkheid van huisgenoten mag worden verwacht)" mogelijk, gaat het bij de mantelzorg in de steekproef voor dit onderzoek ook om mantelzorg onder de ondergrens van de Wmo 2015, zie ook paragraaf 2.1.2.

[9] Persoonlijke verzorging is bijvoorbeeld helpen bij aan- en uitkleden, wassen of naar het toilet helpen. Verpleging is bijvoorbeeld het geven van medicijnen en wondverzorging.

Samen met het segment niet-mantelzorgers zijn deze vier groepen als volgt verdeeld over de volledige populatie van huishoudens bestaande uit een alleenstaande AOW-gerechtigde en één meerderjarig kind:

figuur 1 Segmentering mantelzorg/geen mantelzorg bij huishoudens bestaande uit een alleenstaande AOW-gerechtigde en een meerderjarig kind, op basis van telefonische enquêtering en categorisering op basis van opgave mantelzorgers.

Bron: Panteia, 2014

2.1.2 Mantelzorg binnen of buiten definitie

Uit de segmentering in figuur 1 blijkt dat de exacte omvang van het aantal mantelzorgers afhangt van de gehanteerde definitie. Er kan namelijk op verschillende manieren naar mantelzorg gekeken worden. In de tijdsbesteding maakt men veelal onderscheid tussen verschillende vormen van mantelzorg. Bij meer dan 8 uur per week spreekt men wel van intensieve mantelzorg en wanneer de mantelzorg langer dan drie maanden duurt is deze langdurig.

Vooral over de inhoud van de ondersteuning kan discussie ontstaan wat wel en niet precies tot mantelzorg behoort. Zo wordt er vaak alleen van mantelzorg gesproken als het 'meer dan gebruikelijke' hulp is. De term 'gebruikelijk' is echter lastig te duiden, zeker wanneer het gaat om mensen die samenwonen en dus waarschijnlijk een verdeling van huishoudelijke taken hebben. Dit kan als 'gebruikelijke' hulp worden gezien. Het kan echter toch mantelzorg zijn, als de taakverdeling gebaseerd is op het gegeven dat één van de twee huisgenoten fysiek of mentaal niet (meer) in staat is om bepaalde taken uit te voeren. Zo kan eenzelfde taak (bijvoorbeeld het doen van administratie of schoonmaken) in het ene huishouden een vorm van 'gebruikelijke' hulp zijn, terwijl het in een ander huishouden een vorm van mantelzorg is.

Los van de afbakening die exact voor mantelzorg gehanteerd wordt, kan geconcludeerd worden dat in een deel van huishoudens waar naar eigen zeggen sprake is van mantelzorg, deze hulp en ondersteuning niet binnen de formele definities van langdurige, intensieve mantelzorg valt. Zo is het aannemelijk om te veronderstellen dat een groot deel van categorie 1 waarschijnlijk geen intensieve mantelzorg betreft, maar meer 'gebruikelijke' hulp. Categorie 3 is een grensgeval omdat er zwaardere zorgtaken opgepakt worden maar voor relatief weinig uren per week en/of voor korte duur. Zonder categorie 1 zou er in 10 tot 22 procent van de huishoudens sprake zijn van mantelzorg, afhankelijk of categorie 3 wordt meegerekend of niet.

2.1.3 Kind zorgt voor ouder of vice versa

Naast de segmentering in vier categorieën van mantelzorg, kan er ook onderscheid gemaakt worden tussen wie er voor wie zorgt in het huishouden. Volgens de screening onder 3.244 huishoudens is er in zes procent van alle huishoudens (dus inclusief huishoudens zonder mantelzorg) sprake van mantelzorg van de ouder aan het kind. Dit betekent dat van huishoudens met mantelzorg, ongeveer 13 procent van de gevallen sprake is van mantelzorg door de AOW-gerechtigde aan het kind geleverd wordt en in 87 procent door het kind aan de ouder.

Op basis van de enquêteresultaten kan een nadere verdeling van de de twee doelgroepen ‘kind zorgt voor ouder’ en ‘ouder zorgt voor kind’ gemaakt worden (zie tabel 1). In vergelijking met de kinderen die voor hun ouder zorgen, geven de ouders die voor hun kind zorgen relatief vaker aan dat het langdurige en intensieve hulp betreft, waaronder ook verpleging en verzorging (categorie 4).

tabel 1 Mantelzorgrelatie en categorie mantelzorg, samenwonende mantelzorgers (opgave mantelzorgers)

	Kind zorgt voor ouder	*Ouder zorgt voor kind*
Categorie 1: Wmo, <8u of <3 mnd	58%	59%
Categorie 2: Wmo >8u en >3 mnd	6%	7%
Categorie 3: V&V (+Wmo) <8u of <3 mnd	23%	15%
Categorie 4: V&V (+Wmo) >8u en >3 mnd	13%	19%
Totaal	100%	100%

Bron: Panteia, 2015

2.1.4 Segmentering samenwonende mantelzorgontvangers

De mantelzorgontvangers zijn op eenzelfde wijze gesegmenteerd als de mantelzorgers, namelijk op basis van de uren die zij zeggen mantelzorg te ontvangen, de periode sinds wanneer er sprake is van mantelzorg en de vormen van hulp en ondersteuning die men zegt te ontvangen. Van de mantelzorgontvangers is uitsluitend data verzameld als het een ouder betreft die door een kind geholpen/ondersteund wordt. De keuze is gemaakt om kinderen die mantelzorg ontvangen niet in de analyse mee te nemen, omdat er werd aangenomen dat een deel van deze (relatief kleine) groep niet zelfstandig in staat is om een enquête in te vullen vanwege psychische gesteldheid of een mentale beperking.

2.1.5 Leeftijden mantelzorgers en mantelzorgontvanger

Wanneer kinderen hun ouder ondersteunen, is de ouder veelal de 75 gepasseerd (tabel 2). Dit is logisch, aangezien de groep tot 75 veelal nog actief en fit genoeg is en geen hulp of ondersteuning nodig heeft die als mantelzorg beschouwd kan worden. Gezien de leeftijd van de ouder, ligt het in de lijn der verwachting dat de kinderen doorgaans ouder dan 30 zijn. De meerderheid is wel jonger dan 55. Zij kunnen naast hun mantelzorgtaken dus de komende jaren ook nog actief op de arbeidsmarkt zijn.

Vergeleken met de ouders die door hun kind verzorgd worden, is een groter deel van de ouders die voor hun kind zorgen jonger dan 75. De helft van de ouders die voor

hun kind zorgen is de 75 gepasseerd. Dit betekent dat ze van een leeftijd zijn waarop de kans bestaat dat ze zelf meer hulp nodig (gaan) hebben. Voor een deel van deze groep is het aannemelijk dat het huishouden vroeger of later uit elkaar gaat omdat de ouder zelf zorg nodig heeft of omdat de ouder de zorg voor het kind niet meer aankan.

tabel 2 Leeftijden mantelzorgers en mantelzorgontvangers

		Kind zorgt voor ouder	*Ouder zorgt voor kind*
Leeftijd	jonger dan 30	2%	X
mantelzorger	30 tot 55	65%	X
	55 tot 65	31%	X
	65 tot 75	0%	51%
	75 tot 85	1%	45%
	85 tot 95	0%	4%
Leeftijd	jonger dan 30	X	6%
mantelzorgontvanger	30 tot 55	X	78%
	55 tot 65	X	16%
	65 tot 75	18%	X
	75 tot 85	47%	X
	85 tot 95	32%	X
	95 en ouder	2%	X

Bron: Panteia, 2014

2.1.6 *Segmentering niet-samenwonenden*

Onder de niet samenwonenden komt het relatief weinig voor dat de mantelzorgers naast Wmo-gerelateerde taken ook verpleging en/of persoonlijke verzorging voor hun (elders wonende) ouder op zich nemen. Om deze reden is ervoor gekozen om voor de niet-samenwonenden geen segmentering toe te passen. Wel is bekeken dat ongeveer de helft van de niet-samenwonende mantelzorgers gemiddeld 8 uur of meer per week mantelzorg levert. Een meerderheid van de mantelzorgers woont dichtbij hun ouder. Bij ongeveer drie vijfde van de respondenten was de (enkele) reistijd 15 minuten of minder.

Perspectieven in dit onderzoek

Aangezien de respondenten een heterogene groep vormen, worden verschillende onderzoeksvragen ook vanuit verschillende perspectieven belicht. Daarbij is het perspectief van de mantelzorger telkens het belangrijkste. We gaan er van uit dat de mantelzorgers het beste beeld hebben van de hulp en ondersteuning die zij leveren. Ook zijn niet alle mantelzorgontvangers fysiek en/of mentaal in staat om een vragenlijst te beantwoorden. Dit leidt ertoe dat de groep mantelzorgontvangers in het onderzoek per definitie niet representatief is voor alle alleenstaande, AOW-gerechtigde mantelzorgontvangers in Nederland.

De antwoorden op de meeste onderzoeksvragen worden dus belicht vanuit het perspectief van de mantelzorger. Bij alle vragen naar feiten is dit het geval. Wanneer er geen sprake is van mantelzorg, is het perspectief van het jongste lid van het huishouden als leidend ge-

nomen. Niet-mantelzorgers hebben geen inhoudelijke vragen over de huidige mantelzorg gekregen.

Bij sommige vragen is ook het perspectief van de mantelzorgontvanger weergegeven. Dit geldt vooral voor vragen naar meningen en ideeën over de toekomst. In die gevallen zijn soms ook de perspectieven meegenomen van de ouders die geen mantelzorg ontvangen.

De antwoorden van mantelzorgers en mantelzorgontvangers worden consequent gescheiden weergegeven. Dit is om praktische redenen gedaan. De mantelzorgontvangers komen namelijk grotendeels uit dezelfde huishoudens als de mantelzorgers. Wanneer de antwoorden van beide groepen bij elkaar opgeteld zouden worden, zou er dus sprake van dubbeltellingen kunnen zijn.

Van de niet-samenwonenden zijn de antwoorden van de mantelzorgers en mantelzorgontvangers gezamenlijk weergegeven. Gezien de beperkte groep van mantelzorgontvangers die aan dit onderdeel van het onderzoek meedeed, is het risico van dubbeltellingen nihil.

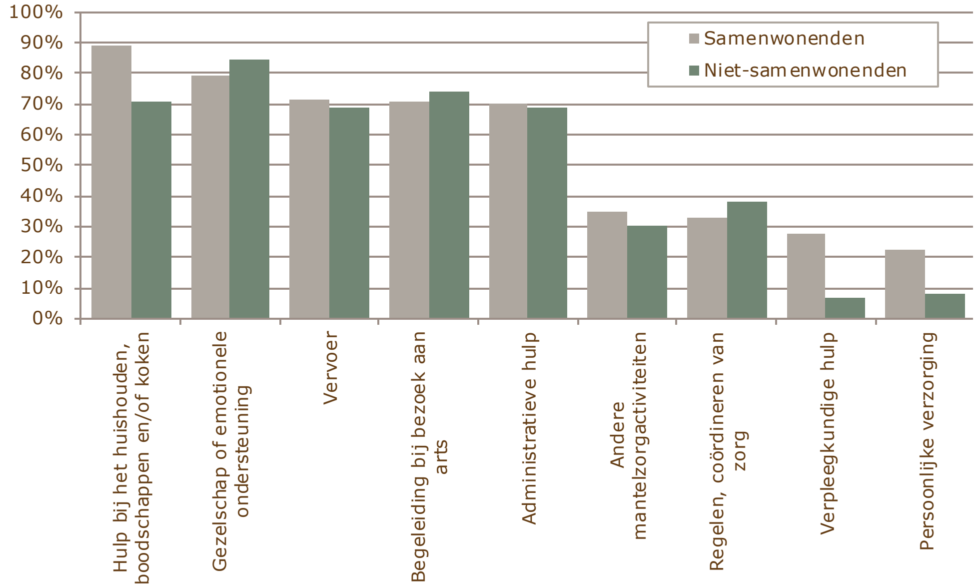
2.1.7 *Aard en intensiteit zorgvraag en mantelzorg*

Zoals uit de voorgaande segmentering al bleek, bestaat een groot deel van de mantelzorg die huisgenoten aan elkaar geven uit taken als hulp bij boodschappen, schoonmaken en/of koken, gezelschap/emotionele ondersteuning, vervoer, begeleiding bij bezoek aan arts en administratieve hulp. Deze taken worden alle door 70 procent of meer van de inwonende mantelzorgers gedaan (figuur 2). Persoonlijke verzorging en verpleging wordt door respectievelijk 23 procent en 28 procent van de inwonende mantelzorgers geboden[10].

Er zijn weinig grote verschillen in de taken die niet-samenwonende mantelzorgers doen ten opzichte van de mantelzorgers die wel met de mantelzorgontvanger samenwonen. Er is bij samenwonende mantelzorgers wel vaker sprake van verpleging en verzorging. Het aandeel niet-samenwonende mantelzorgers dat aan verpleging en/of verzorging doet is 7 tot 8 procent. Aangezien dit een beperkt aandeel is, heeft het voor de niet-samenwonenden weinig toegevoegde waarde om dezelfde segmentering in vier categorieën te hanteren als voor de samenwonenden.

[10] Persoonlijke verzorging is bijvoorbeeld helpen bij aan- en uitkleden, wassen of naar het toilet helpen. Verpleging is bijvoorbeeld het geven van medicijnen en wondverzorging.

figuur 2 Vormen van geleverde mantelzorg, samenwonenden en niet-samenwonende (opgave mantelzorgers)

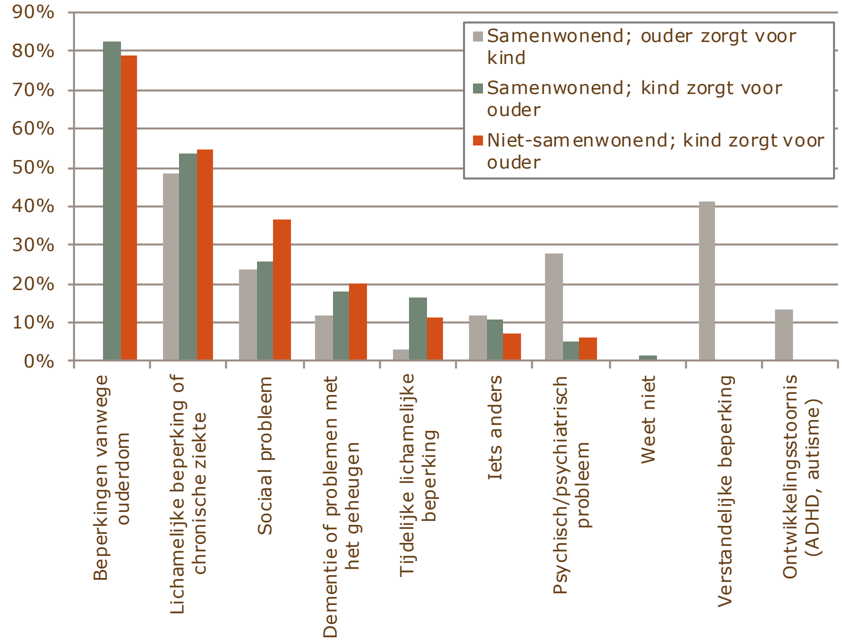
Bron: Panteia, 2015

De opgegeven aandoeningen van de mantelzorgontvangers komen grotendeels overeen tussen de samenwonenden en de niet-samenwonenden (figuur 3). In beide gevallen gaat het bij de ouders die mantelzorg van hun kinderen ontvangen vooral om beperkingen wegens ouderdom en lichamelijke beperkingen of een chronische ziekte. Problemen met het geheugen en (vooral) sociale problemen lijken bij de niet-samenwonenden iets frequenter voor te komen ten opzichte van de mantelzorgontvangers die met hun mantelzorger samenwonen.

Wanneer ouders voor hun inwonend kind zorgen is dit in bijna de helft van de gevallen ook vanwege een lichamelijke beperking of chronische ziekte, daarnaast komen verstandelijke beperkingen en psychische/psychiatrische problemen relatief vaak voor bij kinderen die mantelzorg ontvangen. Het is dan ook niet verwonderlijk dat er, vergeleken met mantelzorg aan de ouder, relatief meer mantelzorg aan kinderen in categorie 4 valt.

De redenen die mantelzorgers noemen voor het verlenen van zorg komen met name vanuit een intrinsieke motivatie: men vindt het vanzelfsprekend, doet het graag voor de huisgenoot en vindt dat het zo hoort. Een minderheid geeft aan dat het is om professionele zorg te voorkomen of uit te stellen en voor slechts een beperkte groep is "omdat ik het leuk vind" een reden voor het verlenen van mantelzorg. Wanneer er veel uren besteed worden aan het helpen van de huisgenoot of wanneer er ook persoonlijke verzorging en verpleging plaatsvindt, wordt de mantelzorg vaak wel als zwaarder ervaren. Bij de zwaardere vormen van zorg geeft men relatief vaker aan dat men dit doet omwille van de meer extrinsieke redenen 'er is niemand anders om het te doen' en 'om professionele zorg te voorkomen of uit te stellen'.

figuur 3 Aandoening mantelzorgontvanger naar huishoudvorm en type ontvanger (meerdere antwoorden mogelijk, opgave door mantelzorgers)

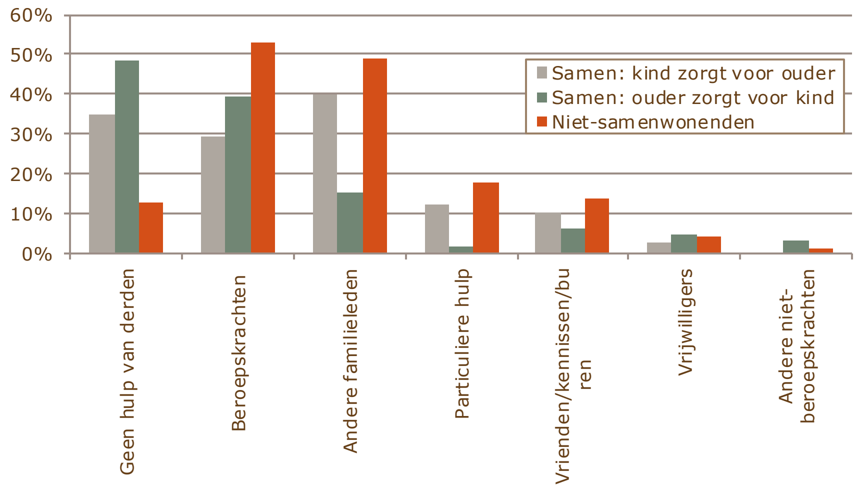

Bron: Panteia, 2015

2.1.8 Hulp en ondersteuning door derden

Mantelzorgers die voor hun ouder zorgen, staan in de meeste gevallen niet alleen in hun hulp en ondersteuning. Meer dan 60 procent van de mantelzorgers die samenwonen en ruim 85 procent van de mantelzorgers die niet samenwonen geven aan dat de mantelzorgontvanger ook hulp van derden krijgt (figuur 4).

figuur 4 Aanwezigheid hulp van derden (meerdere antwoorden mogelijk, opgave door mantelzorgers)

Bron: Panteia, 2015

Mantelzorgers die bij hun ouder inwonen, ontvangen veelal hulp van andere familieleden (40 procent) en/of van beroepskrachten (thuiszorg, verpleging, dagbesteding, etc., 29 procent). Bij mantelzorgers die niet bij hun ouder inwonen, komt de hulp juist iets vaker van beroepskrachten (53 procent) dan van familieleden (49 procent).

Mantelzorgers die voor hun inwonend kind zorgen, wijken af van de andere groepen in de steun die ze van derden ontvangen. Bijna de helft van de ouders geeft aan geen ondersteuning te krijgen. Als die er wel is, komt deze vooral van beroepskrachten (39 procent).

De hulp en ondersteuning die van andere personen dan de mantelzorger komt, is in de meeste gevallen maximaal 4 uur.

2.1.9 *Arbeidsmarktpositie mantelzorgers*

De meeste mantelzorgers die nog niet de AOW-gerechtigde leeftijd hebben bereikt, hebben een betaalde baan (ongeveer 65 procent). Dit geldt zowel voor de samenwonenden als de niet-samenwonenden. Indien er geen sprake is van mantelzorg bij de samenwonende AOW-gerechtigde en kind, heeft het kind vaker een betaalde baan dan wanneer er wel sprake is van mantelzorg: 77 procent van de kinderen in die huishoudens heeft werk (tabel 3).

tabel 3 Arbeidsmarktpositie samenwonen mantelzorgers en kinderen die met hun alleenstaande AOW-gerechtigde ouder samenwonen

	Mantelzorg		
	K→O	*O→K*	*Geen mantelzorg*
Werkende met betaald werk	65%	5%	77%
Werkloos	14%	0%	9%
Gepensioneerde of met de VUT[11]	2%	72%	1%
Arbeidsongeschikt/langdurig ziek	8%	3%	3%
Huisman/huisvrouw	1%	18%	1%
Vrijwilliger	2%	0%	1%
Scholier of studerende	1%	0%	4%
Geen van deze	6%	2%	5%

Bron: Panteia, 2015

Bij de samenwonenden is er in 24 procent van de huishoudens sprake van een uitkering (in verband met arbeidsongeschiktheid, werkloosheid of bijstand), bij de niet-samenwonenden is dit 21 procent (tabel 4). Wanneer de zoon of dochter de mantelzorgontvanger is, krijgt hij of zij veelal een uitkering voor arbeidsongeschiktheid (WAO, WIA, Wajong). Dit is in 58 procent van de betreffende huishoudens.

tabel 4 Inkomstenbronnen van het huishouden bestaande uit een alleenstaande AOW-gerechtigde en een meerderjarig kind (opgegeven door mantelzorger) en inkomstenbronnen van de (individuele) mantelzorgers die niet samenwonen met de mantelzorgontvanger (meerdere antwoorden mog.)

	Samenwonenden			*Niet-samenwonende mantelzorgers*
	mantelzorg		*Geen mantelzorg*	
	K→O	*O→K*		
AOW[12]	88%	99%	80%	6%
Pensioen	58%	46%	61%	8%
Salaris uit werk	60%	22%	71%	62%
Arbeidsongeschiktheidsuitkering (wao, wia, WaJong)	8%	58%	4%	11%
Bijstand	8%	10%	3%	4%
WW-uitkering	8%	1%	4%	7%
Rente-inkomsten	6%	0%	7%	2%
Beleggingsopbrengsten (dividend, winst)	3%	0%	3%	1%
Aanvullende inkomensvoorziening ouderen (AIO)	1%	1%	1%	0%
Studiefinanciering	1%	0%	2%	0%
Huuropbrengsten	1%	0%	1%	0%
Anders	10%	7%	12%	13%

Bron: Panteia, 2015

[11] Het ligt in de lijn der verwachting dat vrijwel alle AOW-gerechtigden met zorg voor een kind met pensioen zouden zijn. Zij hebben dit echter niet allen als zodanig aangegeven. Wellicht hebben zij (gezien hun mantelzorgtaken) hun dagbesteding als "huisman/huisvrouw" omschreven.
[12] Aangezien alle huishoudens uit het bestand van de Sociale Verzekeringsbank kwamen, zou elk huishouden AOW moeten hebben. Dit blijkt niet uit de enquêteresultaten. Tijdens de interviews bleek echter dat mensen soms AOW verwarren met pensioen. De uitkomsten zouden dus eigenlijk overal 100% moeten zijn bij AOW en de waarden van pensioen zouden vermoedelijk lager moeten liggen.

De vraag wie de belangrijkste financiële beslissingen in het huishouden neemt, hangt af van de aard en intensiteit van de mantelzorgrelatie. Wanneer er geen sprake van mantelzorg is, doet ieder dit voor zich. Indien er sprake is van lichtere vormen van mantelzorg, dan worden de beslissingen veelal gezamenlijk genomen, terwijl bij zwaardere vormen van mantelzorg (categorie 4 en ouders die hun kinderen verzorgen) de mantelzorger het voortouw neemt.

2.2 Overwegingen om samen te gaan dan wel te blijven wonen en invloed van kostendelersnorm

In deze paragraaf staan de volgende onderzoeksvragen centraal:

6. Hoe lang woont men al samen en waarom?
7. Wat zijn de belangrijkste overwegingen om wel of niet samen te gaan dan wel te blijven wonen? Welke rol spelen bijvoorbeeld: het inkomen, beschikbaarheid van andere vormen van (in)formele zorg, de intensiteit van de mantelzorg, de aard van de hulpvraag, relationele/emotionele overwegingen, praktische overwegingen zoals reistijd?
8. Hoe groot is het effect van de kostendelersnorm in de AOW (concreet: verlaging van het inkomen) op de beslissing om samen te gaan dan wel te blijven wonen?
9. In welke huishoudens wordt aangegeven dat men vanwege de kostendelersnorm uit elkaar gaat?

Om de effecten van de eventuele invoering van een kostendelersnorm in de AOW te toetsen, is op drie verschillende manieren gevraagd wat de motieven zijn om wel of niet (meer) samen te wonen, te weten:

1. Door te vragen naar de redenen waarom men samen woont (met 'kosten delen' als één van de mogelijke redenen);
2. Door te vragen onder welke omstandigheden men zou besluiten om uit elkaar te gaan (met een verandering in het huishoudinkomen als één van de mogelijke redenen);
3. Door vignetten voor te leggen met korte scenarioschetsen van omstandigheden rond zorgvraag, hulp van derden en korting op de AOW. Bij de vignetten werd gevraagd om aan te geven in hoeverre men ervoor zou kiezen om bij elkaar te blijven of uit elkaar te gaan, wanneer men zich in de voorgelegde situatie zou bevinden.

Deze drie manieren van bevraging komen hierna achtereenvolgens aan bod.

2.2.1 Redenen om wel samen te wonen

In de meeste (70%) huishoudens bestaande uit een alleenstaande AOW-gerechtigde en een meerderjarig kind heeft het kind het ouderlijk huis nooit verlaten. Daarbij maakt het al dan niet verlenen van mantelzorg of de aard van de eventuele mantelzorg niets uit. In telkens 70 procent van de huishoudens geeft men aan nooit apart van elkaar te hebben gewoond. In deze huishoudens wordt het samenwonen vaak niet als een bewuste keuze gezien: er was in veel gevallen geen aanwijsbaar moment waarop werd besloten om samen te blijven wonen. In de meerderheid van de gevallen is het kind nooit het huis uit gegaan. Dit kan zijn omdat men er geen behoefte aan had om het huis uit te gaan of omdat er sprake was van een mantelzorgrelatie. Vooral wanneer de ouder voor het kind zorgt, is dit laatste vaker het geval.

De reden dat men samen is blijven wonen, ligt dan ook vooral in de gewoonte: meer dan drie vijfde van de huishoudens, waar het kind het ouderlijk huis nooit verlaten heeft, geeft aan dat men het 'zo gewend is' om samen te wonen (**Error! Reference**

source not found.). Ongeveer een kwart geeft aan dat het gemakkelijker kunnen verlenen van mantelzorg (ook) een reden is. Het kunnen delen van kosten speelt een kleinere rol. Ongeveer 18 procent geeft aan dat het kunnen delen van kosten een rol speelt bij de keuze om samen te (blijven) wonen.

tabel 5 Redenen voor samenwonen, opgegeven door mantelzorgers (c.q. jongste lid huishouden als er geen mantelzorg is) uitgesplitst naar de groepen 'voorheen apart gewoond' en 'altijd samen gewoond' (meerdere antwoorden mogelijk).

	Voorheen apart *(30% van totaal)*	***Altijd samen*** *(70% van totaal)*
zodat ik beter hulp kan verlenen aan mijn huisgenoot	40%	25%
om zo de kosten te kunnen delen	23%	18%
om reistijd te besparen	8%	2%
dit ben ik zo gewend	7%	63%
dit vind ik gezellig	20%	27%
om een andere reden	53%	29%

Bron: Panteia, 2015

Ook in de interviews met huishoudens bestaande uit een alleenstaande AOW-gerechtigde en een meerderjarig kind kwam de vorming van het huishouden en de rol die het verlenen van mantelzorg daarbij speelde, ter sprake. Meermaals werd aangegeven dat het huishouden tot stand was gekomen doordat de zoon of dochter des huizes thuis is blijven wonen (hier vertaald als 'gewoonte'). Na een scheiding of overlijden van één van de ouders vormde zich zo een huishouden bestaande uit twee personen. Daarbij geeft men meestal aan dat de mantelzorgtaken er 'als vanzelfsprekend' bij zijn gekomen.

Voor ouders die mantelzorg aan inwonende kinderen verlenen, liggen de zaken vaak anders. In die huishoudens blijven kinderen thuis wonen omdat ze niet zelfstandig *kunnen* wonen. Ouders houden hun kinderen dan thuis omdat ze zelf voor hun kind willen zorgen. Ze vinden de hulp en zorg voor hun kind een vanzelfsprekende taak als ouder. Ten opzichte van de kinderen die voor hun ouder zorgen, geven ouders die voor hun kinderen zorgen vaker aan dat het kunnen verlenen van mantelzorg een (belangrijke) reden is voor het samenwonen.

Voor degenen die voorheen niet (meer) samenwoonden met hun ouder en waarbij er op een gegeven moment besloten is dit wel te gaan doen, zijn er verschillende redenen om samen te gaan wonen. Het kunnen verlenen van mantelzorg is een belangrijk motief, maar er zijn ook verschillende omstandigheden genoemd waarom men besloten heeft om (al dan niet tijdelijk) terug bij een ouder in te trekken. Zo kunnen privé-omstandigheden als een scheiding, het wachten op een nieuwe woning of het verliezen van een baan (en daarom geen eigen woning kunnen betalen) ten grondslag liggen voor het samenwonen. Het kunnen delen van kosten is relatief belangrijker voor degenen die pas later zijn gaan samenwonen dan voor degenen die altijd zijn blijven samenwonen: circa 23% geeft aan dat het delen van kosten een reden is om samen te gaan wonen.

De meeste mantelzorgers die nu (nog) niet met hun ouder samenwonen[13] zien dit ook niet gebeuren: 84 procent geeft dit aan (tabel 6). Ongeveer twee procent overweegt

[13] In veel gevallen zijn de mantelzorgers zelf niet alleenstaand en wonen ze samen of hebben ze een gezin.

dit op dit moment wel serieus. Bij de overige 14 procent is samenwonen op dit moment (nog) niet aan de orde, maar denkt men dat dit in de toekomst misschien wel kan gebeuren.

tabel 6 Antwoord op de vraag of de niet-samenwonende mantelzorger en de mantelzorgontvanger ooit overwogen hebben om samen te gaan wonen

	%
Ja, wij denken hier serieus over na	2%
Ja, maar dit zal niet snel gebeuren	6%
Nee, maar misschien komt dit in de toekomst aan de orde	8%
Nee, en ik zie dit ook niet gebeuren	84%

Bron: Panteia, 2015

Om eventuele motieven voor samenwonen te ontdekken, is aan de niet-samenwonenden gevraagd wat denkbare redenen zijn om eventueel wel samen te gaan wonen. Circa driekwart van de mantelzorgers blijft van mening dat het volstrekt niet denkbaar is om samen te gaan wonen. De zorgvraag of vraag van de ouder zou voor respectievelijk 11 en 7 procent van de mantelzorgers een reden kunnen zijn om samen te gaan wonen. Een verandering in het inkomen is voor 3 procent van de mantelzorgers een mogelijke reden voor samenwonen.

tabel 7 Redenen voor niet-samenwonenden om in de toekomst eventueel wel samen te gaan wonen (meerdere antwoorden mogelijk)

	%
Dit is volstrekt niet denkbaar	74%
Als mijn ouder meer zorg nodig heeft	11%
Als mijn ouder mij vraagt	7%
Als de zorg van mijn ouder meer op mij neer komt	4%
Als er iets in mijn inkomen verandert	3%
Om een andere reden	5%

Bron: Panteia, 2015

2.2.2 *Redenen om niet meer samen te wonen*

Wanneer men samenwoont, kan men zich soms niet voorstellen om (bij leven) ooit nog uit elkaar te gaan. Het aandeel personen dat zich dit niet of nauwelijks kan voorstellen verschilt per groep, namelijk:

- Mantelzorgers die voor hun ouder zorgen: 30 procent
- Mantelzorgers die voor hun kind zorgen: 39 procent
- Ouders die door hun kind verzorgd worden: 31 procent
- Niet-mantelzorgers: 15 procent

De motivatie om samen te blijven wonen is dus sterker bij huishoudens waar er sprake is van een mantelzorgrelatie.

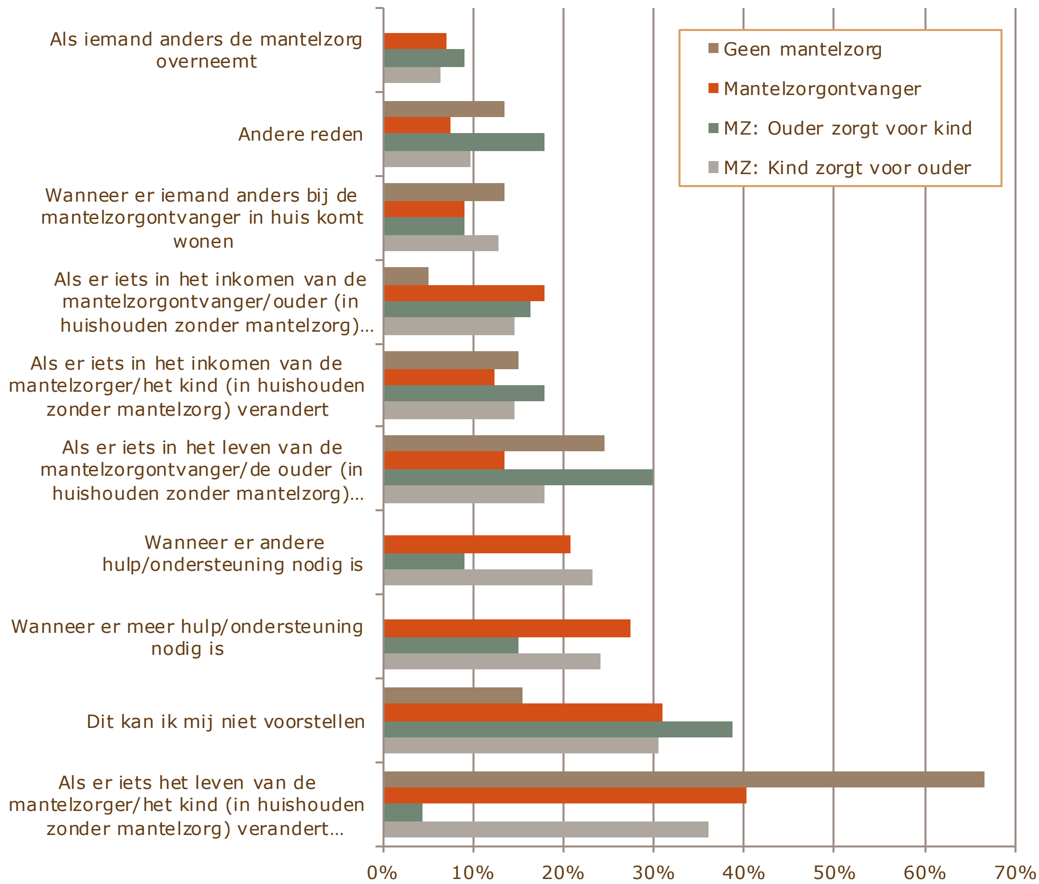
De levensloop van de mantelzorger (c.q. het kind als er geen sprake is van mantelzorg) is leidend in een eventuele keuze om niet meer samen te wonen. Zowel de man-

telzorger (c.q. het kind) als de mantelzorgontvanger (c.q. de ouder) geven aan dat een verandering in het leven van de mantelzorger als belangrijkste reden om uit elkaar te gaan (figuur 5). Bij 'veranderingen in het leven' kan gedacht worden aan het krijgen van een relatie of iets in de werksfeer. Ook bij ouders die voor hun kind zorgen is het leven van het kind (in dit geval dus de mantelzorgontvanger) leidend bij een eventuele keuze om uit elkaar te gaan.

Voor de groepen mantelzorgers en mantelzorgontvangers speelt ook de zorgzwaarte een rol: als er meer of andere hulp nodig is, kan dit een reden zijn om uit elkaar te gaan. Tussen de 21 en 28 procent van de groepen waarbij het kind de ouder helpt geeft dit aan. Voor ouders die voor hun kind zorgen, is een verandering in de zorg minder vaak een reden om niet meer samen te wonen.

Een verandering in het inkomen van één van de twee huisgenoten is een minder belangrijke reden om uit elkaar te gaan. Rond de 15 procent van de respondenten geeft dit als reden op. Voor de mantelzorgers is deze overweging iets belangrijker dan voor de niet-mantelzorgers.

figuur 5 Antwoord op de vraag: wat zouden redenen kunnen zijn om niet meer samen te wonen? Onderscheid naar: mantelzorgers (kind zorgt voor ouder), mantelzorgers (ouder zorgt voor kind), mantelzorgontvangers en niet-mantelzorgers (meerdere antwoorden mogelijk).

Bron: Panteia, 2015

In de enquête onder de niet-samenwonenden is niet gevraagd naar de redenen waarom men niet zou willen samenwonen. In de interviews en focusgroepen is hier wel bij stilgestaan. De meeste mantelzorgers zeiden dat ze vreesden dat alle zorg op hen zou neerkomen wanneer ze hun ouder in huis zouden halen en dat andere familieleden of professionals dan minder of helemaal niet meer zouden helpen. De mantelzorg zou dan voor een groot deel op hen neerkomen en ze vreesden dat dit te veel tijd in beslag zou nemen. Daarnaast speelden ook praktische redenen een rol (huis is niet groot genoeg of niet geschikt voor oudere die slecht ter been is) en vond men dat samenwonen ten koste van de privacy zou gaan.

2.2.3 Vignetten: effect kostendelersnorm

Aan alle groepen van respondenten in de enquête is een aantal hypothetische situaties voorgelegd met betrekking tot het samenwonen, de geleverde mantelzorg, de eventuele hulp van derden en de hoogte van de korting op de AOW als gevolg van de kostendelersnorm. Deze aspecten zijn afwisselend in een zogeheten 'vignet' voorgelegd. Een vignet is feitelijk een situatiebeschrijving met daaraan een vraag gekoppeld. De situaties die de respondenten voorgespiegeld kregen varieerden op drie punten:

1. De hoeveelheid mantelzorg die verleend wordt. Er zijn hier twee varianten: de mantelzorger verleent voor 12 uur per week aan hulp en ondersteuning, en de mantelzorger is er 'elke week bijna de hele dag' mee bezig;
2. De mate waarin een de mantelzorg door anderen ondersteund wordt bij het verlenen van hulp en ondersteuning. Daarbij waren er twee mogelijke situaties: ofwel de mantelzorger staat er alleen voor, ofwel de mantelzorger 'wordt geholpen door een familielid of kennis';
3. De hoogte van het bedrag dat de als gevolg van de kostendelersnorm wordt gekort op de AOW. Mogelijke varianten hierbij waren 100, 300 of 500 euro korting op de AOW van de mantelzorger of de mantelzorgontvanger.

Respondenten kregen vier (willekeurig gekozen) verschillende situaties voorgelegd en konden de waarschijnlijkheid aangeven waarmee ze onder deze situatie zouden blijven samenwonen.

Voorbeeldvignet

Een mogelijk vignet was (met de variabele aspecten in het verhaal onderstreept):

"U woont samen met uw moeder, die dagelijks hulp nodig heeft. U neemt een deel van deze zorg op u. Hier bent u <u>elke week bijna de hele dag</u> mee bezig. <u>Een ander familielid of kennis helpt ook een paar uur per week</u>. Doordat u samenwoont wordt er een korting op de AOW doorgevoerd. In uw huishouden ontvangt u hierdoor netto <u>300</u> euro minder per maand. Hoe waarschijnlijk acht u het dat u in deze situatie een huishouden zal blijven delen?"

Hierop kon men de waarschijnlijkheid aangeven op een schaal van 1 (wij gaan zeker uit elkaar) tot 10 (wij blijven zeker een huishouden delen).

Voor de mantelzorgontvangers was de formulering van de situatie anders ("u heeft dagelijks hulp nodig. Uw zoon neemt een deel van de zorg op zich" etc.), maar de variabelen waren dezelfde.

Wanneer er in een huishouden geen sprake was van mantelzorg, kregen de jongste inwoners van het huishouden het fictieve scenario's waar zij mantelzorg verleenden en de oudste inwoners de scenario's waarin zij mantelzorg zouden ontvangen. Deze keuze is gemaakt omdat het meer in de lijn der verwachting ligt dat de ouderen op den

duur mantelzorg nodig zullen hebben. Wanneer er dus in de analyse van de vignetten over 'mantelzorgers' en 'mantelzorgontvangers' gesproken wordt, is dit inclusief respectievelijk de kinderen die (nog) geen mantelzorg verlenen en de ouders die (nog) geen mantelzorg ontvangen.

Ook voor de niet-samenwonenden werden dezelfde variabelen gehanteerd, maar was de vraagstelling anders, namelijk: "hoe waarschijnlijk is het dat u onder deze omstandigheden een huishouden zou gaan delen?". Ook zij konden dit aangeven op een schaal van 1 tot 10 (zeer onwaarschijnlijk tot zeer waarschijnlijk).

Voor de analyse van de vignetten kijken we allereerst naar de met elkaar samenwonende mantelzorgers en mantelzorgontvangers, en wel naar (1) de gemiddelde toegekende score toegekend aan elk vignet. Vervolgens zoomen we in op (2) de korting op de AOW, met de gemiddelde scores per variant van korting. Na deze verkennende analyses kijken we (3) welke aspecten een significant effect hebben op de aangegeven waarschijnlijkheid van samen blijven wonen

Gemiddelde scores

Met de combinaties van variabelen waren er totaal 12 mogelijke vignetten. Deze zijn weergegeven in tabel 8 , inclusief de gemiddelde scores toegekend door de mantelzorgers en de mantelzorgontvangers. Om de verschillende waarden duidelijker van elkaar te kunnen onderscheiden, zijn de lagere scores (dus scores waarin men het onwaarschijnlijk acht dat men samen blijft wonen) donkeroranje gemaakt, terwijl de hogere scores (dus scores waarin met het meer waarschijnlijk acht dat men samen blijft wonen) lichtoranje gemaakt.

Bij de reacties op de vignetten sprongen drie toegekende waarden eruit: de waarden 1, 10 en (in mindere mate) 5 werden het vaakst toegekend. Er zijn dus drie groepen nadrukkelijk te onderscheiden: zij die het zeer onwaarschijnlijk achten bij elkaar te blijven, gegeven de gepresenteerde omstandigheden (score 1), zij die zeker bij elkaar zullen blijven (score 10) en zij die nog twijfelen en geen duidelijke voorkeur kunnen uitspreken (score 5). Deze verdeling zorgt ervoor dat de gemiddelde scores van alle vignetten bij zowel de mantelzorgers als de mantelzorgontvangers in het midden van de schaal, namelijk op 5,3 uitkomt. De scores zijn over het algemeen lager naarmate de korting op de AOW hoger wordt. Ook wanneer er in het fictieve scenario hulp van derden aanwezig is, zijn de scores over het algemeen iets lager.

tabel 8 Gemiddelde scores voor de 12 vignetten door samenwonende mantelzorgers en mantelzorgontvangers

Korting op AOW	Zorg	Hulp	Mantelzorgers	Mantelzorgontvangers
€ 100	12 uur per week	Ja	6,5	6,4
€ 100	12 uur per week	Nee	6,7	6,5
€ 100	Fulltime	Ja	5,7	4,8
€ 100	Fulltime	Nee	6,0	6,1
€ 300	12 uur per week	Ja	5,1	4,1
€ 300	12 uur per week	Nee	5,3	6,3
€ 300	Fulltime	Ja	5,1	5,1
€ 300	Fulltime	Nee	6,7	6,5
€ 500	12 uur per week	Ja	4,3	4,5
€ 500	12 uur per week	Nee	4,4	4,1
€ 500	Fulltime	Ja	4,1	4,6
€ 500	Fulltime	Nee	4,3	4,6
Gemiddeld			5,3	5,3

Bron: Panteia, 2015

De effecten van de variabelen in de vignetten zijn geaggregeerd in tabel 9. Het zijn de gemiddelde scores van vignetten met een bepaalde variabele. Met andere woorden: de score achter, bijvoorbeeld, - € 100 is het gemiddelde van de bovenste vier scores uit tabel 8 . De score achter "12 uur per week" is het gemiddelde van alle scores achter "12 uur per week" in tabel 8 , et cetera. In deze tabel zijn de effecten van de variabelen duidelijker te zien: hoe hoger de korting op de AOW, des te lager de score. Ook de aanwezigheid van hulp door derden lijkt de gemiddelde score omlaag te brengen. De hoeveelheid zorg lijkt echter in de gemiddelde scores geen groot effect te hebben.

tabel 9 Gemiddelde scores voor de varianten van de variabelen in de vignetten, door samenwonende mantelzorgers en mantelzorgontvangers

	Mantelzorgers	Mantelzorgontvangers
- € 100	6,2	5,9
- € 300	5,5	5,5
- € 500	4,2	4,5
12 uur per week	5,4	5,3
Fulltime	5,3	5,3
Geen hulp	5,5	5,6
Wel hulp	5,1	4,9

Bron: Panteia, 2015

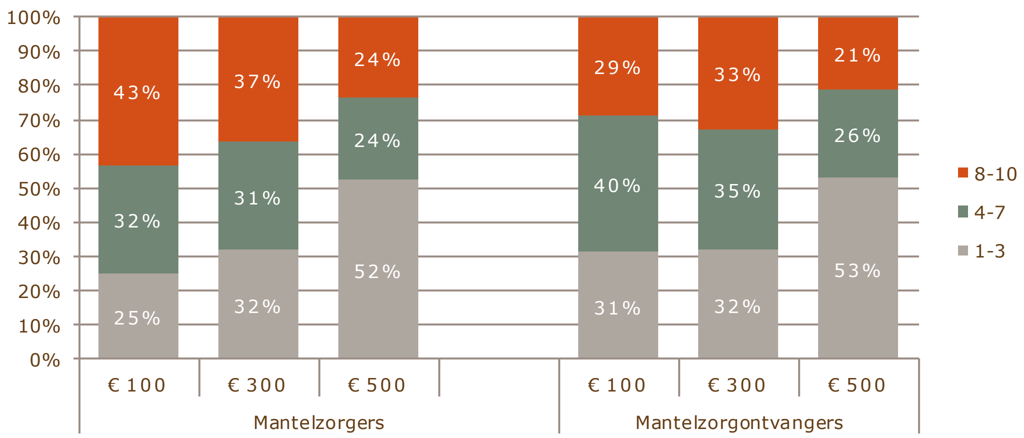
Wanneer er ingezoomd wordt op het meest in het oog springende effect, namelijk de afname van de score bij een grotere korting op de AOW, kan er gekeken worden naar hoe de scores verdeeld zijn (figuur 6). Daarbij is een verdeling gemaakt in drie categorieën:

Scores 1, 2 en 3: Deze personen geven aan dat het (zeer) onwaarschijnlijk is dat ze samen blijven wonen.

Scores 4 tot en met 7: Deze personen lijken te twijfelen aan het feit of ze samen blijven wonen.

Scores 8, 9 en 10: Deze personen geven aan dat het (zeer) waarschijnlijk is dat ze samen blijven wonen.

figuur 6 Toegekende scores aan vignetten door mantelzorgers en mantelzorgontvangers bij de verschillende varianten van de korting op AOW agv de kostendelersnorm

Bron: Panteia, 2015

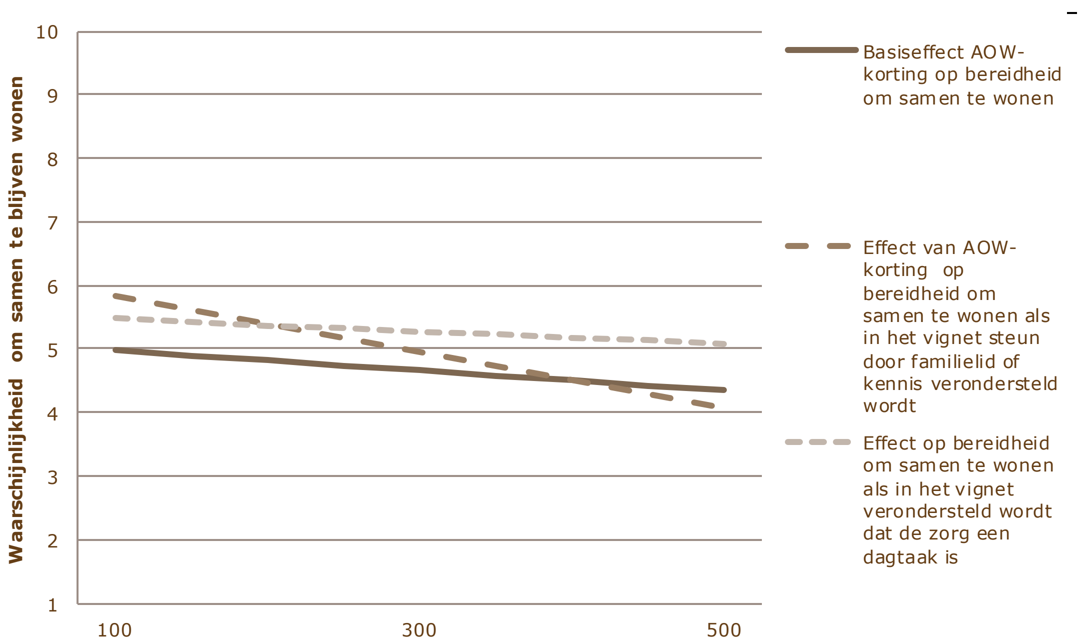
Vooral tussen vignetten met een korting op de AOW van 300 euro en 500 euro zit een grote sprong: bij een korting van 300 euro geeft iets minder dan een derde van zowel de mantelzorgers als de mantelzorgontvangers aan dat het niet waarschijnlijk is dat ze een huishouden blijven delen. Bij een korting van 500 euro loopt dit op naar meer dan de helft.

De gemiddelde scores (zeker de geaggregeerde scores per variabele) zijn slechts indicatief voor de effecten die de variabelen in de vignetten hebben. Er spelen namelijk telkens drie variabelen een rol: de hoeveelheid zorg, de aanwezigheid van hulp van derden en de korting op de AOW. Deze kunnen elkaar ook beïnvloeden. Ze kunnen elkaar versterken of het effect doen afzwakken. Daarom is een multilevel-analyse uitgevoerd om de significante effecten te herleiden. Zodoende kunnen we met meer zekerheid stellen wat de exacte invloed van de drie genoemde variabelen is op de mate van waarschijnlijkheid die men aangeeft om samen te blijven wonen.

Significante effecten: samenwonende mantelzorgers

Uit de multilevel-analyse blijkt dat de korting op de AOW voor de mantelzorgers een klein, maar significant effect heeft op de aangegeven waarschijnlijkheid van het blijven samenwonen. De waarschijnlijkheid van samenwonen nam bij de mantelzorgers met ruim een half punt af van 5 tot minder dan 4,5 (figuur 7). Dit noemen we het 'basiseffect' en dit weerspiegelt de invloed die de korting op de AOW op de score (en dus de waarschijnlijkheid van samenwonen) heeft.

figuur 7 Door mantelzorgers aangegeven waarschijnlijkheid om samen te blijven wonen, afhankelijk van de korting op de AOW. Uitgesplitst naar variabelen uit de vignetten (hypothetische situaties).

Bron: Panteia, 2015

Het basiseffect kon versterkt of afgezwakt worden door andere factoren:

- Wanneer er in het vignet hulp van een kennis of familielid verondersteld werd, was de waarschijnlijkheid om bij elkaar te blijven bij een korting van 100 euro per

maand groter dan het bij het basiseffect. De waarschijnlijkheid nam echter sneller af naarmate de korting op de AOW groter werd.

- Wanneer er in het vignet verondersteld werd dat de mantelzorger een dagtaak aan de mantelzorg had, was de aangegeven waarschijnlijkheid om samen te blijven wonen groter dan onder het basiseffect. Dit betekent dat wanneer men een (fictief) scenario met veel zorg wordt gepresenteerd, men dan in grotere mate aangeeft dat het waarschijnlijk is dat men samen blijft wonen.

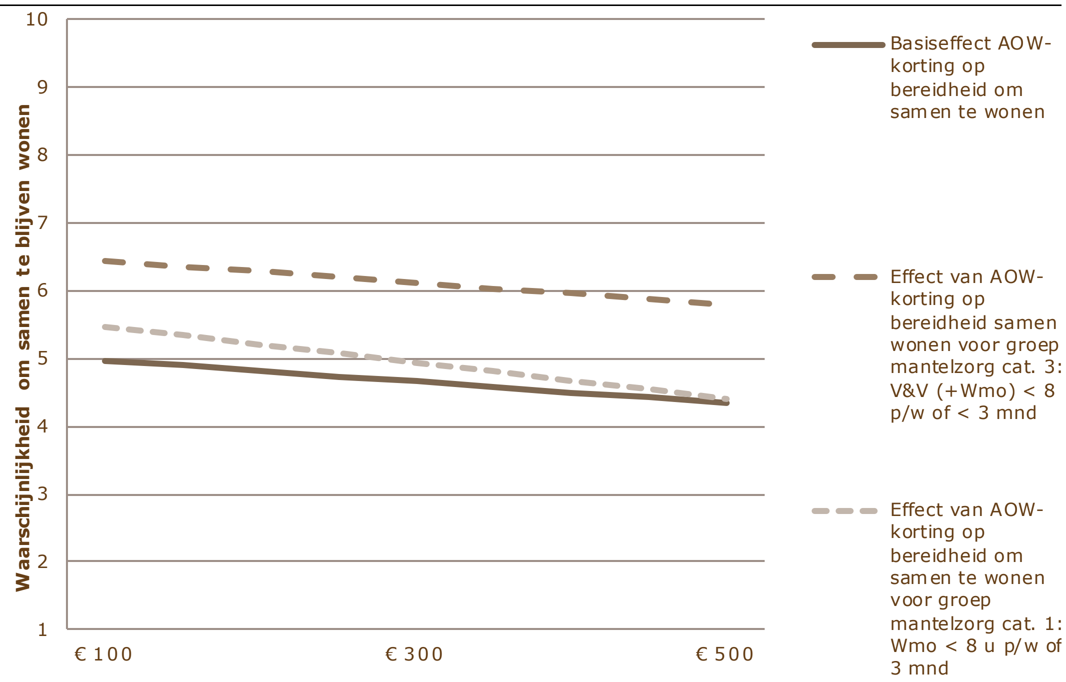
Naast de fictieve scenario's uit de vignetten is er ook gekeken naar het verband tussen de daadwerkelijke mantelzorgsituatie (op basis van de vier gedefinieerde categorieën van mantelzorg) en de reactie op de vignetten. Voor twee groepen bleken er significante effecten: de twee groepen van mantelzorgers die maximaal acht uur per week mantelzorg verlenen (figuur 8). Vooral de groep die naast Wmo-gerelateerde zorg ook persoonlijke verzorging en verpleging leveren voor 8 uur of minder, blijken in de basis meer geneigd om te blijven samenwonen[14]. Ook de groep die alleen Wmo-gerelateerde zorg levert, zegt vaker samen te blijven wonen, al neemt de aangegeven waarschijnlijkheid sterker af dan bij het basiseffect: bij een korting van 500 euro per maand is de waarschijnlijkheid ongeveer even groot als bij het basiseffect.

Uit het voorgaande kan geconcludeerd worden dat mantelzorgers die nu in de praktijk weinig zorg leveren meer geneigd zijn om te blijven samenwonen. Dit is in lijn met de resultaten uit de vignetten: hoe meer uren de (fictieve, veronderstelde) zorg, hoe groter de waarschijnlijkheid tot blijven samenwonen. Aangezien de twee groepen met significante effecten beide in werkelijkheid minder dan 8 uur zorg leveren (en dus minder dan de uren in beide vignetten), kunnen we concluderen dat wanneer de zorg nu nog beperkt is, een toenemende (gepercipieerde) zorgvraag leidt tot een grotere waarschijnlijkheid van blijven samenwonen.

Kortom: uit de vignetten van de samenwonende mantelzorgers blijkt vooral dat de aangegeven waarschijnlijkheid van blijven samenwonen afneemt bij een hogere korting op de AOW, maar dat de waarschijnlijkheid wel groter is als men nu weinig zorg levert en in de toekomst meer zorg zou moeten gaan leveren.

[14] De significantie van deze twee groepen hangt wellicht ook samen met het feit dat het de twee grootste mantelzorgcategorieën zijn.

figuur 8 Door mantelzorgers aangegeven waarschijnlijkheid om samen te blijven wonen, afhankelijk van de korting op AOW. Uitgesplitst naar feitelijk verleende mantelzorg.

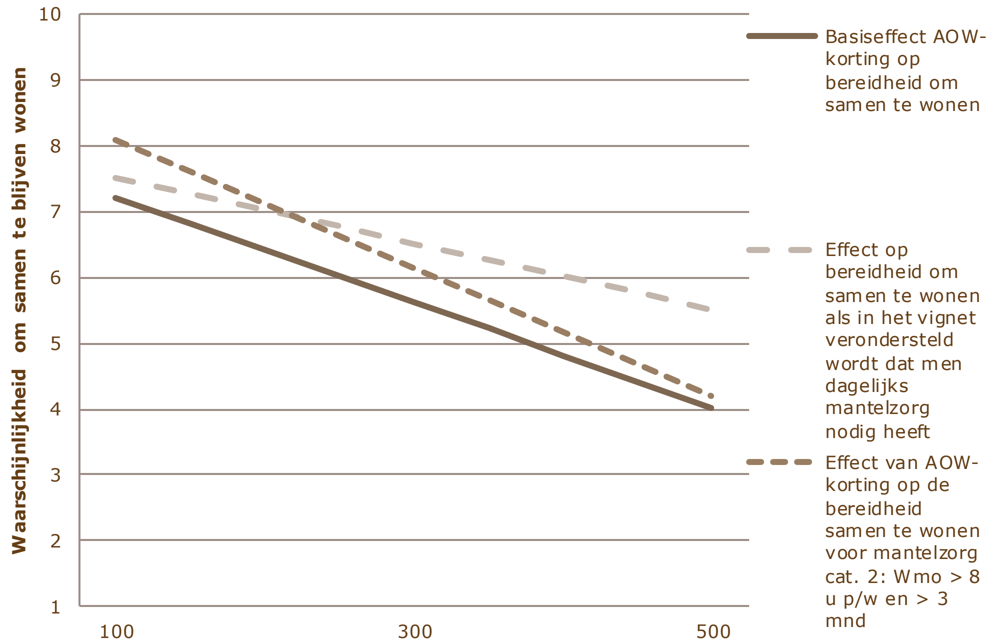

Bron: Panteia, 2015

Significante effecten: samenwonende mantelzorgontvangers

Bij mantelzorgontvangers blijkt het effect van de korting op de AOW groter: de aangegeven waarschijnlijkheid om samen te blijven wonen bij een korting van 100 euro is bij het basiseffect iets meer dan 7. Dit neemt echter sterk af bij een hogere korting: bij een korting van 300 is de waarschijnlijkheid gezakt naar 5,5 en bij 500 euro tot 4 (figuur 9). Wanneer er in het vignet verondersteld wordt dat er fulltime mantelzorg nodig is, wordt de aangegeven waarschijnlijkheid van blijven samenwonen groter. Ook wanneer men in werkelijkheid meer dan 8 uur per week Wmo-gerelateerde zorg krijgt is de waarschijnlijkheid van samenwonen significant hoger dan het basiseffect van de korting op de AOW.

figuur 9 Door mantelzorgontvangers aangegeven waarschijnlijkheid om samen te blijven wonen, afhankelijk van de korting op de eigen AOW. Uitgesplitst naar significante aspecten van voorgespiegelde hypothetische situaties en feitelijk verleende mantelzorg

Bron: Panteia, 2015

Significante effecten: niet-samenwonende mantelzorgers

De waarschijnlijkheid dat niet-samenwonenden een huishouden gaan delen is onder alle voorgestelde scenario's zeer laag. Dit ligt in lijn met de eerder gepresenteerde uitkomst uit het onderzoek dat een grote meerderheid van de niet-samenwonenden dit in de toekomst niet ziet gebeuren. Gemiddeld wordt de waarschijnlijkheid ingeschat op 2,6 op een schaal van 1 tot 10. Alleen als de hypothetische zorgbehoefte toeneemt, neemt ook de waarschijnlijkheid van gaan samenwonen licht toe.

Wanneer er ingezoomd wordt op de mantelzorgers die samenwonen in de praktijk als mogelijkheid overwogen hebben, is de waarschijnlijkheid van samenwonen bij de voorgelegde vignetten ook hoger dan gemiddeld (3,7). Deze waarschijnlijkheid neemt echter sterk af als er sprake is van een hogere korting: bij een korting van 300 euro zakt de waarschijnlijkheid al tot beneden de 2. Dit is lager dan het algehele gemiddelde van alle niet-samenwonende mantelzorgers. Hieruit kan geconcludeerd worden dat, voor de groep die samenwonen met de mantelzorger reeds overwogen heeft, een korting op de AOW voor een duidelijke afname in de waarschijnlijk van het gaan samenwonen met de mantelzorgontvanger zorgt.

2.2.4 Huishoudens die mogelijk uit elkaar gaan vanwege de kostendelersnorm

In de vorige paragraaf ging het vooral om de theoretisch berekende waarschijnlijkheid van samenwonen. Om een beter beeld te krijgen van de groepen die zeggen dat het (zeer) onwaarschijnlijk is dat ze blijven samenwonen bij een korting op de AOW, is er ingezoomd op de huishoudens waarin de waarschijnlijkheid van samenwonen 3 of lager is op een schaal van 1 tot 10.

In de onderstaande tabel 10 zijn de aandelen van de verschillende groepen mantelzorgers en mantelzorgontvangers weergegeven die de vignetten bij 100, 300 of 500 euro korting op de AOW hebben gewaardeerd met een 1, 2 of 3. Van deze groepen wordt verondersteld dat het aannemelijk is dat ze sterk overwegen om uit elkaar te gaan bij de invoering van de kostendelersnorm. De resultaten zijn niet alle significant, maar geven wel inzicht in de groepen die mogelijk uit elkaar gaan na invoering van de kostendelersnorm.

tabel 10 Aandelen huishoudens die aangeven dat het niet waarschijnlijk is dat men bij elkaar blijft bij verschillende maten van korting op AOW, naar mantelzorgtype (aandelen meer dan 50 procent zijn dikgedrukt)

	Mantelzorgers			Mantelzorgontvangers		
	Aandeel mantelzorgers dat zegt dat het (zeer) onwaarschijnlijk is dat men bij elkaar blijft (1-3 op schaal van 10) bij korting op AOW van:					
	€ 100	€ 300	€ 500	€ 100	€ 300	€ 500
Categorie 1: Wmo, <8u of <3 mnd	26%	32%	**54%**	31%	34%	**53%**
Categorie 2: Wmo >8u en >3 mnd	33%	43%	**62%**	24%	27%	**53%**
Categorie 3: V&V (+Wmo) <8u of <3 mnd	13%	20%	43%	38%	24%	47%
Categorie 4: V&V (+Wmo) >8u en >3 mnd	28%	34%	47%	38%	33%	**57%**
Geen mantelzorg	29%	36%	**55%**	37%	41%	49%
Totaal	25%	32%	**52%**	31%	32%	**53%**

Bron: Panteia, 2015

De volgende conclusies kunnen getrokken worden over deze groepen:

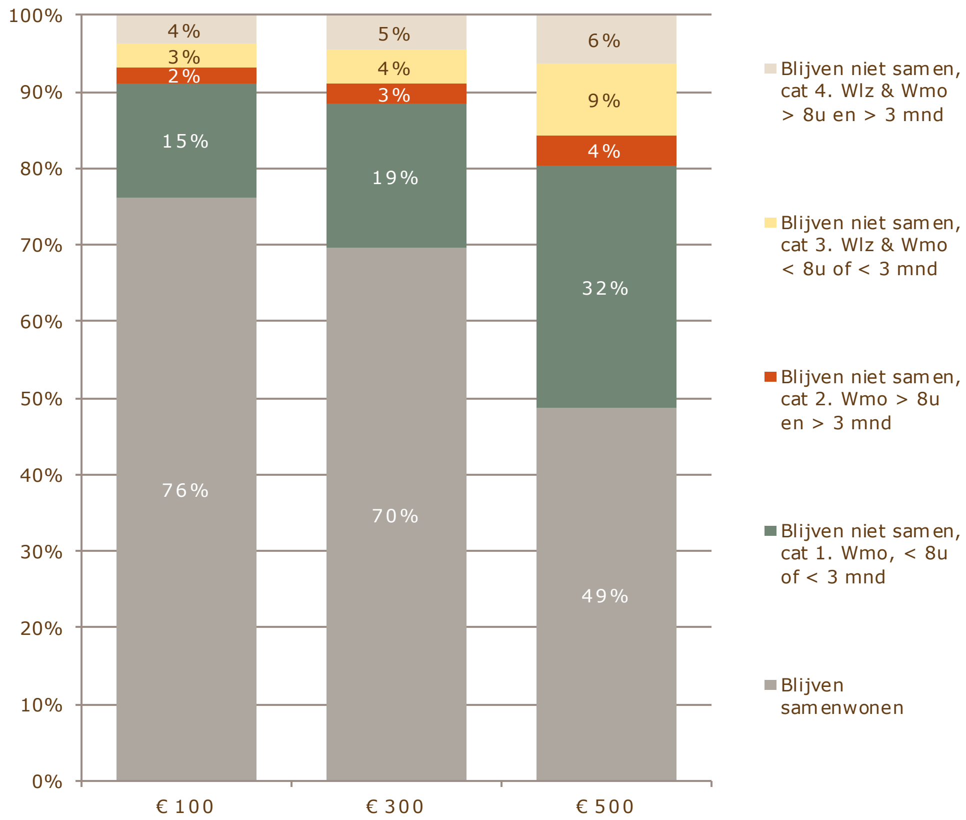
- Bij een korting op de AOW van 100 of 300 euro per maand (het bedrag dat het meest in de buurt komt van het waarschijnlijke bedrag van de kostendelersnorm) zegt de minderheid van de samenwonenden dat het niet waarschijnlijk is dat ze blijven samenwonen. Oftewel: de meerderheid van de huishoudens zou bij elkaar blijven.
- Bij een korting van 500 euro ligt dit anders: een kleine meerderheid van alle samenwonenden geeft aan dat ze het niet waarschijnlijk achten dat ze een huishouden blijven delen.
- In huishoudens waar geen mantelzorg wordt verleend, geven de kinderen bij alle drie de gepresenteerde kortingen op de AOW iets vaker dan gemiddeld aan dat het niet waarschijnlijk is dat men samen blijft wonen. Voor de AOW-gerechtigden geldt dit ook bij kortingen van 100 en 300 euro.
- Omgekeerd kan dus ook geconcludeerd worden dat mantelzorgers relatief minder vaak aangeven dat blijven samenwonen onwaarschijnlijk is. Oftewel: ze geven vaker aan dat het in grotere mate waarschijnlijk is dat ze een huishouden blijven delen.
- Mantelzorgontvangers geven over het algemeen vaker lagere scores aan de vignetten. Dit komt wellicht door het feit dat de korting op de AOW in de meeste gevallen betrekking heeft op het inkomen van de mantelzorgontvanger.
- Mantelzorgers die meer dan 8 uur zorg per week verlenen zeggen vaker uit elkaar te zullen gaan dan mantelzorgers die minder dan 8 uur per week zorg verlenen.

Om een indicatief beeld te krijgen van de mogelijke effecten van de kostendelersnorm op de mantelzorgers, is de totale groep mantelzorgers in de onderstaande figuur 10 opgesplitst in subgroepen: mantelzorgers die aangeven dat ze waarschijnlijk zullen blijven samenwonen en mantelzorgers die aangeven dat ze het niet waarschijnlijk achten dat ze blijven samenwonen. Deze laatste groep is verdeeld over de vier cate-

gorieën van mantelzorg. Bij deze figuur geldt dat het een eigen opgave door de mantelzorgers van de waarschijnlijkheid van blijven samenwonen is.

Uit figuur 10 kan opgemaakt worden dat bij een korting op de AOW van 100 of 300 euro respectievelijk 76 en 70 procent van de mantelzorgers waarschijnlijk een huishouden zal blijven delen met de mantelzorgontvanger. Bij 500 euro neemt dit af tot ongeveer de helft van de mantelzorgers. Het grootste deel van de mantelzorgers die aangeven dat het niet waarschijnlijk is dat ze samen blijven wonen, valt in de categorie Wmo-gerelateerde hulp voor minder dan 8 uur.

figuur 10 Reacties mantelzorgers op verschillende kortingen op AOW, naar zorgtype.
Vraag: "Hoe waarschijnlijk acht u het dat u een huishouden blijft delen op een schaal van 1-10?"
1-3 is "blijven niet samen"
4-10 is "blijven (waarschijnlijk) samenwonen"

Bron: Panteia, 2015

2.2.5 Tweewoningenregel

Een alternatief voor samenwonen is de tweewoningenregel: indien een huishouden twee eigen (huur)woningen heeft, mogen de leden van het huishouden daar samen verblijven zonder dat dit gevolgen heeft voor de AOW. In tegenstelling tot het verleden is er dan geen sprake van samenwonen als men beiden op een eigen adres ingeschreven blijft staan.

De meeste mantelzorgers zien het wonen in twee woningen (met behoud van volledig AOW) niet als een goed alternatief voor samenwonen. Vooral in de zwaardere mantelzorgcategorieën en bij de huishoudens waar de ouder voor het kind zorgt, vindt men in twee aparte woningen wonen niet aantrekkelijk. In de huishoudens waar geen mantelzorgrelatie bestaat, vindt een meerderheid het wonen in twee woningen juist wel aantrekkelijk. Het lijkt er dus op dat de mantelzorgrelatie belangrijker is dan de financiële argumenten rond het samenwonen. Men wil namelijk vaker een huishouden blijven delen wanneer er sprake van mantelzorg is. Zonder mantelzorg kiest men er vaker voor om uit elkaar te gaan vanwege de kostendelersnorm (tabel 10**Error! Reference source not found.**). Daarnaast kunnen praktische overwegingen een rol spelen: het zal voor sommige personen niet haalbaar zijn om een eigen woning te betrekken omdat men niet zelfstandig kan wonen of omdat het financieel niet haalbaar is.

2.2.6 *Beschouwing: mantelzorg, kostendelersnorm en inkomenseffecten*

Bij de eerste twee manieren van bevraging werd de keuze aan de respondent gelaten of het financiële aspect een rol speelt bij de besluitvorming rond samenwonen of uit elkaar gaan. Daarbij speelden veranderingen in inkomsten een beperkte rol. Bij de vignetten werd de financiële consequentie van bij elkaar blijven expliciet in beeld gebracht. In de beantwoording van de vraag hoe waarschijnlijk het is dat men een huishouden blijft delen, geeft een kwart (bij -100) tot de helft (bij -500) van de mantelzorgers aan dat samen blijven wonen hen onwaarschijnlijk lijkt. De uitkomsten uit de vignetten lijken dus af te wijken van de uitkomsten uit de eerdere vragen.

Het verschil tussen de vragen naar redenen om wel en niet samen te wonen en de meer vignetten kan verklaard worden door drie aspecten: de wijze van vraagstelling, het verschil tussen intentie en gedrag en emotionele of politiek geladen antwoorden.

Vraagstelling

Bij vragen naar motieven, waarbij men meerdere opties heeft, kiest men voor het motief dat gevoelsmatig het zwaarste weegt en worden onbewuste aspecten buiten beschouwing gelaten. Voor respondenten was dit wellicht een reden om de financiële motieven niet te benoemen als reden voor het (blijven) samenwonen. Wanneer er echter expliciet gewezen wordt op veranderingen in inkomsten (inclusief een concreet bedrag van 100, 300 of 500 euro), wordt het effect van een financiële maatregel tastbaarder, waardoor men wellicht meer aan het denken wordt gezet. Men wordt zicht op dat moment bewust van het voordeel van een gezamenlijk inkomen. Het verlies van dit voordeel kan dan zwaarder gaan wegen, zeker omdat het in de perceptie van de huishoudens een maatregel is die extern opgelegd wordt. Hierdoor kan een financieel motief alsnog een reden zijn om geen huishouden meer te delen.

Intentie versus gedrag

Het is voor mensen lastig te overzien hoe zij zich in de toekomst zullen gedragen. Zelfs als ze op dit moment een intentie tot handelen hebben, wil dit niet altijd zeggen dat men de intentie daadwerkelijk doorzet (vergelijkbaar met 'goede voornemens'). De intentie komt vaak rationeel tot stand, terwijl het daadwerkelijke gedrag meer voortvloeit uit gewoontes en onbewuste invloeden. Bij de vignetten is er nadrukkelijker naar intenties voor handelen gevraagd, terwijl bij de andere vragen over 'mogelijke redenen' gingen, zonder daar een echte intentie aan te koppelen.

Emotionele en politiek geladen antwoorden
Tijdens de interviews en focusgroepen met mantelzorgers is de kostendelersnorm ook expliciet aangehaald. Daarbij werd door de meeste gesprekspartners bevestigd dat financiën niet de belangrijkste reden waren om bij elkaar te komen en dus ook niet de belangrijkste reden zullen zijn om uit elkaar te gaan. Dit werd ook bevestigd in enkele stellingen in de enquête. Een enkeling gaf bij de interviews wel aan wel het samenwonen te heroverwegen bij een eventuele invoering van de kostendelersnorm. Het motief om intensief mantelzorg te kunnen verlenen woog voor de meeste gesprekspartners echter zwaarder dan het verlies aan inkomen.

Dit wil niet zeggen dat alle respondenten de invoering van de kostendelersnorm acceptabel vinden. Een aantal respondenten geeft aan juist extra kosten te maken als mantelzorger. Onder de groep van AOW'ers die mantelzorg verleent aan een kind met een arbeidsongeschiktheidsuitkering kan de kostendelersnorm rekenen op het meeste onbegrip: ouders zeggen dat hun kind zelf verzorgen en daarmee de maatschappij zorgkosten besparen (soms ten koste van een carrière en daarmee ten koste van pensioen). Maar deze maatschappelijk wenselijke keuze leidt nu tot een korting op hun AOW.

Het onbegrip voor de kostendelersnorm en de daarbij behorende korting op de AOW kan er bij sommige respondenten toe hebben geleid dat zij hun intentie om uit elkaar te gaan bij de vignetten overschat hebben. Ook tijdens de interviews werd wel (cynisch) gezegd dat men "wel uit elkaar zou gaan en dat de zorg dan maar op kosten van de staat moeten." In die gevallen was het echter niet aannemelijk dat ze die bewering allen waar zouden maken, omdat ze meer waarde hechtten aan het verlenen van mantelzorg.

2.3 Gevolgen voor de mantelzorgontvanger bij niet meer delen van het huishouden

In deze paragraaf staan de volgende onderzoeksvragen centraal:

10. Verandert er dan iets in de mantelzorgrelatie? Zal er minder mantelzorg geleverd worden, hoeveel minder? Of andere mantelzorg?
11. Verwacht men dat er dan meer informele zorg geleverd kan en zal worden door anderen, zoals andere mantelzorgers of vrijwilligers?
12. Verwacht men dat het beroep op de formele zorg zal toenemen? Welke (vanuit de Wmo, zorgverzekeringswet of Wet langdurige zorg)?
13. Wat zijn naar verwachting de gevolgen van de beslissing (om niet samen te gaan/blijven wonen) voor de zelfstandigheid en participatie van de mantelzorgontvanger?

De mantelzorgers geven over het algemeen aan dat wanneer ze niet meer zouden samenwonen, ze ook minder mantelzorg zullen gaan leveren (tabel 11)[15]. Daarbij geldt dat hoe meer uur er nu zorg geleverd wordt, hoe waarschijnlijker het is dat de geleverde mantelzorg afneemt. Ouders die voor hun kinderen zorgen, verwachten relatief de grootste afname in mantelzorg. De groep mantelzorgers die bij de vignetten 1, 2 of 3 aangeven bij de drie varianten van korting op de AOW geven overigens

[15] NB: de vragen hierover zijn gesteld voordat de vignetten gepresenteerd werden. Respondenten hadden toen dus nog niet het beeld van de korting op de AOW als gevolg van de kostendelersnorm in hun hoofd. Het ging om de pure hypothetische situatie dat men (om wat voor reden dan ook) niet (meer) een huishouden zou delen met de mantelzorgontvanger.

vaker aan dat de mantelzorg zal afnemen wanneer ze niet meer zouden samenwonen met de mantelzorgontvanger.

tabel 11 Gevolgen voor verleende mantelzorg wanneer men geen huishouden meer zou delen, opgave door mantelzorgers, uitgesplitst naar mantelzorgcategorieën.

	Cat. 1	*Cat. 2*	*Cat. 3*	*Cat. 4*	*K→O*	*O→K*	*Tot.*
Sterk afnemen	33%	38%	44%	58%	38%	52%	39%
Afnemen	40%	38%	27%	22%	35%	29%	35%
Gelijk blijven	22%	18%	22%	13%	21%	9%	20%
Toenemen	3%	5%	4%	3%	3%	8%	4%
Sterk toenemen	2%	0%	3%	4%	2%	2%	2%

Bron: Panteia, 2015

Wanneer men niet zelf de mantelzorg blijft geven (iets wat voorhand door meer dan de helft van de mantelzorgers wordt gezegd), voorzien de meeste mantelzorgers dat de hulp door professionele zorg overgenomen moet worden (tabel 12). Vooral bij de intensievere mantelzorg (meer uren en/of persoonlijke verzorging en/of verpleging) en wanneer ouders voor kinderen zorgen, is de verwachting dat niemand de mantelzorg overneemt en dat beroepskrachten nodig zijn of de dat de mantelzorgontvanger zelfs naar een instelling zou moeten. Dit laatste is mogelijk niet altijd realistisch, gezien de zorgvraag en de indicatie die men daarvoor zou krijgen. Veel mantelzorgers zullen echter niet op de hoogte zijn wanneer iemand wel en niet in aanmerking komt voor opname. Ook het beeld dat de mantelzorg alleen door professionele zorg overgenomen zou kunnen worden (en dus niet door andere niet-beroepskrachten), is niet zeker. In de praktijk zijn burgers niet altijd op de hoogte van wat er wel en niet mogelijk is binnen hun informele netwerken en binnen de wijk- en buurtnetwerken. Het is dus vooral het beeld dat de mantelzorgers zelf hebben dat wanneer men niet meer zou samenwonen, dat de mantelzorg zou afnemen en niet door andere informele zorg overgenomen kunnen worden.

tabel 12 Antwoord op de vraag wie de mantelzorg op zich zou nemen wanneer men niet meer zou samenwonen (perspectief mantelzorger, meerdere antwoorden mogelijk)

	Cat. 1	*Cat. 2*	*Cat. 3*	*Cat. 4*	*K→O*	*O→K*	*Tot.*
Dat zou ik zelf blijven doen	46%	35%	47%	30%	45%	24%	43%
Dan zou mijn huisgenoot naar een instelling moeten gaan	21%	47%	41%	63%	32%	46%	33%
Dan zou een beroepskracht de zorg (moeten) overnemen	28%	40%	35%	28%	30%	35%	30%
Dan zou een ander familielid, kennis of buurman de zorg overnemen	25%	22%	13%	10%	21%	12%	20%
Dan zou niemand dit doen	6%	0%	6%	9%	6%	1%	6%
Dan zou een vrijwilliger de zorg overnemen	2%	2%	2%	3%	2%	3%	2%
Weet ik niet	19%	20%	8%	9%	15%	19%	15%

Bron: Panteia, 2015

Een meerderheid van de mantelzorgontvangers geeft aan dat ze zich waarschijnlijk niet zelfstandig kunnen redden zonder de aanwezigheid van de mantelzorger in huis. Zeker wanneer er sprake is van veel uren mantelzorg en/of hulp met persoonlijke verzorging/verpleging (tabel 13).

tabel 13 Antwoord op de vraag in hoeverre de mantelzorgontvanger zich zelfstandig zou kunnen redden wanneer men niet zou samenwonen (perspectief mantelzorger)

	Cat. 1	*Cat. 2*	*Cat. 3*	*Cat. 4*	*GM*	*K→O*	*O→K*	*Tot.*
Volledig zelfstandig	9%	5%	0%	0%	77%	5%	6%	5%
Met moeite volledig zelfstandig	43%	14%	20%	7%	14%	32%	10%	30%
Alleen met hulp van een familielid/ kennis/vrijwilliger	24%	23%	17%	9%	6%	20%	25%	20%
Niet zelfstandig: opname noodzakelijk	24%	58%	63%	83%	2%	44%	58%	45%

Bron: Panteia, 2015

Ook voor de maatschappelijke participatie van de mantelzorgontvangers betekent dit een kleine achteruitgang. Er is namelijk een aantal activiteiten voorgelegd (zie tabel 14), met de vraag of de mantelzorgontvanger deze méér of minder zou ondernemen als men niet meer zou samenwonen. De meeste mantelzorgers gaven aan dat voor degene aan wie ze mantelzorg verlenen de verschillende activiteiten van maatschappelijke participatie niet (meer) van toepassing zijn en/of dat er niets verandert. Verder werd vaker een af- dan een toename verwacht. Oftewel: de mantelzorgontvangers zijn vaak niet meer maatschappelijk actief. Wanneer ze dit wel zijn zal dit niet veranderen of zal er een achteruitgang hierin zijn.

tabel 14 Gevolgen voor maatschappelijke participatie bij opsplitsing huishouden (volgens mantelzorger)

	--	-	+/-	+	++	*nvt*
vrijwilligerswerk,	7%	10%	23%	1%	1%	58%
informele hulp geven	7%	10%	23%	1%	1%	58%
lidmaatschap belangenvereniging	6%	8%	21%	1%	0%	63%
lidmaatschap gezelligheidsverenigingen	9%	10%	25%	2%	0%	53%
culturele en recreatieve participatie	12%	15%	24%	2%	0%	46%

Bron: Panteia, 2015

3 Samenvatting en conclusies

3.1 De situatie en overwegingen van de potentiële doelgroep voor de kostendelersnorm in de AOW

3.1.1 Alleenstaande AOW-gerechtigde ouders en hun inwonend kind

Alleenstaande AOW-gerechtigde ouders hebben een sterke binding met hun inwonend kind. In bijna driekwart van de huishoudens heeft het kind het ouderlijk huis nooit verlaten. Meer dan de helft van de huishoudens woont meer dan dertig jaar samen. Vaak is de huishoudsamenstelling niet bewust gekozen, maar spontaan ontstaan, uit gewoonte of omdat het samenwonen gezelliger is dan alleen wonen.

De sterke binding is ook te zien bij de huishoudens waar de leden voorheen apart woonden. Door samen te wonen, kan de ene huisgenoot beter helpen en ondersteunen, is in deze huishoudens een veelgenoemde reden. Ook komt het bij deze huishoudens regelmatig voor dat het kind het ouderlijk huis is ingetrokken na een echtscheiding, werkloosheid of om te wachten op een nieuwe woning.

In veel huishoudens helpen huisgenoten elkaar, maar in een minderheid van de onderzochte huishoudens is sprake van langdurige en intensieve mantelzorg (10 tot 22 procent[16]). In deze huishoudens verleent het inwonend kind meestal mantelzorg omdat de ouder klachten heeft vanwege ouderdom, lichamelijke beperkingen of een chronische ziekte. Soms zorgt de ouder voor een kind vanwege lichamelijke beperkingen, verstandelijke beperkingen of een chronische of psychische ziekte. Mensen geven mantelzorg omdat ze het vanzelfsprekend vinden, omdat ze het graag voor elkaar doen of omdat ze vinden dat het zo hoort.

Mantelzorgers staan er meestal niet alleen voor. Een meerderheid van de kinderen die voor hun ouders zorgen ontvangt hulp van derden (64 procent), zoals andere familieleden en beroepskrachten. Alleenstaande ouders die voor hun inwonend kind zorgen, ontvangen minder vaak hulp van derden (52 procent).

Tegen deze achtergrond is het niet verwonderlijk dat er alleenstaande AOW-gerechtigde ouders en hun kinderen het waarschijnlijk achten om in de toekomst samen te blijven wonen. Die waarschijnlijkheid is nog groter als er sprake is van mantelzorg. Het samenwonen in hetzelfde huis is blijkbaar zo vanzelfsprekend of praktisch, dat de tweewoningenregeling door de meeste mantelzorgers niet als een goed alternatief wordt gezien. Redenen voor mantelzorgers om wel uit elkaar te gaan, zijn veranderingen in de levensloop, zoals het vinden van een partner. Ook een verandering in de zorgzwaarte is een reden. Al weegt deze bij kinderen die voor hun ouders zorgen zwaarder dan andersom. Kennelijk is er voor mantelzorgers die voor hun ouder zorgen een grens waarboven de zorg te zwaar wordt en samenwonen geen optie meer is. Inkomensveranderingen worden relatief minder vaak (18 procent) genoemd als reden om uit elkaar te gaan.

Samenwonen en mantelzorg verlenen komen in de onderzochte huishoudens dus vooral voort uit gewoontegedrag, hulpvaardigheid en persoonlijke omstandigheden. Omgekeerd zijn persoonlijke omstandigheden, zoals het vinden van een partner of een grotere zorgbehoefte, belangrijke factoren die kunnen leiden tot veranderingen in de

[16] Afhankelijk of Wmo-gerelateerde taken als niet-gebruikelijke hulp wordt gezien bij samenwonenden.

huishoudsituatie of de mantelzorgrelatie. Financiële overwegingen spelen een veel minder belangrijke rol hierbij. Op grond hiervan komen we tot de conclusie dat er in de situatie en overwegingen van deze huishoudens weinig aanwijzingen zijn dat een financiële maatregel als de kostendelersnorm een groot effect zal hebben op de huishoudsamenstelling of mantelzorgrelatie.

3.1.1 Mantelzorgers die niet samenwonen met hun alleenstaande AOW-gerechtigde ouder

Mantelzorgers die *niet* samenwonen met hun alleenstaande AOW-gerechtigde ouder, vormen duidelijk een andere groep dan kinderen die wel samenwonen met hun alleenstaande AOW-gerechtigde ouder. Op de eerste plaats zeggen de niet-samenwonenden in meerderheid (84 procent) dat ze in de toekomst ook niet van plan zijn om bij hun ouder in te trekken. Gevraagd naar denkbare redenen of omstandigheden, blijft driekwart zeggen dat samenwonen volstrekt ondenkbaar is. Een belangrijke factor hierbij is dat mantelzorgers hun vrijheid niet willen opgeven, zo bleek uit de focusgroepen. Voor de overige mantelzorgers geldt dat een toenemende zorgvraag of een verzoek van de ouder redenen kunnen zijn om wel samen te gaan wonen. Financiële motieven spelen een zeer beperkte rol bij de keuze om samen te gaan wonen. Op de tweede plaats verschillen niet-samenwonende mantelzorgers in de mate waarin ze hulp van derden ontvangen. Vaker dan bij de samenwonenden is er sprake van hulp door derden, zoals beroepskrachten en andere familieleden.

3.2 De invloed van verschillende factoren op het delen van het huishouden

3.2.1 Effecten bij alleenstaande AOW-gerechtigde ouders en hun inwonend kind

Met behulp van een vignettenanalyse hebben we het effect van verschillende toekomstige situaties op het besluit om samen te blijven wonen, geprobeerd te meten. We hebben respondenten hypothetische scenario's voorgelegd die varieerden op drie punten: de hoeveelheid mantelzorg, de aanwezigheid van hulp van derden en de hoogte van de korting op de AOW (100, 300 of 500 euro). Respondenten is gevraagd hoe waarschijnlijk zij het vinden op een schaal van 1 (zeer onwaarschijnlijk) tot 10 (zeer waarschijnlijk) dat zij zouden blijven samenwonen in de hypothetische situatie zoals ze die kregen voorgespiegeld.

Uit de analyse blijkt dat het oordeel van respondenten afhangt van alle drie de punten in het scenario. Zowel de korting op de AOW, de hoeveelheid mantelzorg als de aanwezigheid van hulp van derden hebben een significante invloed op de mate waarin respondenten denken samen te blijven wonen. Dit illustreert dat huishoudens hun besluit over het blijven samenwonen baseren op de specifieke omstandigheden en niet op één verandering.

Wanneer we het effect van de kostendelersnorm isoleren, zien we dat deze een klein, maar significant negatief effect heeft op de waarschijnlijkheid dat respondenten samen blijven wonen. De waarschijnlijkheid dat respondenten samen blijven wonen, neemt onder invloed van de kostendelersnorm af van gemiddeld 5 naar 4,5. Voordat we ingaan op hoe de afname van de waarschijnlijkheid zich naar verschillende groepen van mantelzorgers vertaalt, willen we eerst stilstaan bij de effecten van de hoeveelheid mantelzorg en de aanwezigheid van hulp van derden.

De hoeveelheid mantelzorg, die in het scenario verondersteld wordt, heeft juist een klein maar significant positief effect. In de hypothetische situatie dat de zorg een dagtaak is, vinden respondenten het waarschijnlijker dat ze blijven samenwonen, ook als de hypothetische korting op de AOW 500 euro bedraagt. De aanwezigheid van hulp van derden in het scenario heeft eveneens een klein, significant positief effect. Wanneer dit scenario gecombineerd wordt met een hypothetische korting op de AOW van 500 euro vinden het respondenten het gemiddeld echter net iets minder waarschijnlijk dat ze blijven samenwonen dan onder het basisscenario.

Om een beter inzicht te krijgen in het effect van de kostendelersnorm, hebben we een afkapgrens gelegd bij de respondenten die samenwonen in de gegeven scenario's onwaarschijnlijk vinden. Dat wil zeggen dat ze het scenario het cijfer 1, 2 of 3 gaven op een schaal van 1 (zeer onwaarschijnlijk) tot 10 (zeer waarschijnlijk). In de scenario's met een korting op de AOW van 100 euro, zegt 25 procent van de mantelzorgers dat ze het onwaarschijnlijk vinden dat ze bij elkaar blijven wonen. Dit aandeel stijgt naar 32 procent bij een korting op de AOW van 300 euro en naar 52 procent bij een korting op de AOW van 500 euro. Bij de mantelzorgontvangers liggen deze percentages iets hoger. Dat komt waarschijnlijk omdat de korting betrekking heeft op hun eigen inkomen.

Enkel afgaande op deze percentages ontstaat de indruk dat de kostendelersnorm in de AOW ertoe leidt dat een deel van de één-ouder, één-kind huishoudens mogelijk uit elkaar gaat. Dit beeld komt echter niet naar voren uit de situatieschets van deze huishoudens (paragraaf 3.1). We hebben hiervoor drie mogelijke verklaringen. Op de eerste plaats maken de vignetten het verlies aan inkomen tastbaar: wanneer er een concreet bedrag van -100, -300 of -500 voorgespiegeld wordt, kan men zich meer bewust worden van de eigen financiële motieven, omdat men een beeld heeft van wat een dergelijke korting voor hun leven betekent. Wanneer zonder een bedrag te noemen gevraagd wordt of 'veranderingen in inkomen' invloed hebben op samenwonen, is de invloed minder tastbaar en levert het dus ook minder uitgesproken reacties op.

Op de tweede plaats zeggen de resultaten uit de vignettenanalyse vooral iets over de *intenties* van mensen, maar weinig over hun daadwerkelijke gedrag in de toekomst. In de praktijk zullen er aanzienlijke praktische, sociale en emotionele drempels overwonnen moeten worden voordat huishoudens uit elkaar gaan. De situatieschets van deze huishoudens laat zien dat de sterke band tussen alleenstaande AOW-gerechtigde ouders en hun inwonend kind daarbij waarschijnlijk een rol zal spelen. Ook het gegeven dat de tweewoningenregeling door de meeste mantelzorgers niet als een goed alternatief wordt gezien, laat zien dat alternatieven voor samenwonen op bezwaren stuiten.

Op de derde plaats lijkt het er op dat de antwoorden van respondenten op de hypothetische situaties mede zijn ingegeven door hun opinie over de kostendelersnorm. Dat leiden we af uit de reacties op de stelling 'Korten op de AOW is een reden om apart te gaan wonen'. Zo'n 41 procent van de mantelzorgers en 46 procent van de mantelzorgontvangers is het hier (volledig) mee eens, terwijl 15% van de mantelzorgers en 18% van de mantelzorgontvangers zegt dat zij het samenwonen beëindigen 'als er iets in mijn inkomen verandert'. Kennelijk leidt de formulering 'korten op de AOW' tot een sterkere negatieve reactie bij respondenten.

3.2.2 Effecten bij mantelzorgers die niet samenwonen met hun alleenstaande AOW-gerechtigde ouder

Mantelzorgers die niet samenwonen, kregen dezelfde hypothetische scenario's voorgelegd. We hebben ze echter gevraagd om de waarschijnlijkheid te beoordelen dat ze in de toekomst gaan samenwonen. Uit de analyse blijkt dat de meerderheid van de mantelzorgers het (zeer) onwaarschijnlijk vindt dat ze in de hypothetische scenario's samen gaan wonen. De gemiddelde waarschijnlijkheid op een schaal van 1 (zeer onwaarschijnlijk) tot 10 (zeer waarschijnlijk) is 2,6. De enige factor die hier een kleine, maar significante invloed op uitoefent, is de hypothetische zorgbehoefte van de mantelzorgontvanger. Een grotere zorgbehoefte leidt tot een iets hogere waarschijnlijkheid dat men gaat samenwonen. We kunnen dus concluderen dat samenwonen voor de overgrote meerderheid geen reële optie is en de korting op de AOW daarop dus ook geen invloed kan hebben.

We hebben ook gekeken welk effect de hypothetische scenario's hebben op mantelzorgers die ooit overwogen hebben om samen te gaan wonen. Hieruit blijkt dat de kostendelersnorm bij deze groep een significant negatief effect heeft. De waarschijnlijkheid van samenwonen neemt bij een hogere korting op de AOW sterker af dan gemiddeld bij de mantelzorgers die niet met de mantelzorgontvanger samenwonen. Bij een korting op de AOW van meer dan 100 euro vinden respondenten het beduidend minder waarschijnlijk dat ze samen gaan wonen. Bij de minderheid die samenwonen wel overwogen heeft, heeft de korting op de AOW dus een significant negatief effect op de intentie om te gaan samenwonen.

3.3 De gevolgen voor de mantelzorgontvanger bij het niet meer delen van het huishouden

Niet meer samenwonen leidt volgens de meeste mantelzorgers tot een afname van de verleende mantelzorg. De afname van mantelzorg zien de meeste mantelzorgers dan niet door andere mantelzorgers of vrijwilligers overgenomen worden, maar door beroepskrachten of een opname in een instelling. Dit laatste is niet altijd reëel gezien de omvang, aard en intensiteit van de zorgvraag. Voor mantelzorg die veel uren in beslag neemt en bij de zorg voor kinderen met een beperking lijkt opname in een instelling een reëler alternatief. Het feit dat er bij nu al niet-samenwonenden vaker sprake is van hulp door beroepskrachten dan bij de samenwonenden, versterkt de observatie dat een deel van de mantelzorg wel degelijk opgevangen zou (moeten) worden door de inzet van beroepskrachten.

Afhankelijk van de omvang van de zorgvraag, kan een deel van de mantelzorgontvangers zich wel zelfstandig redden en een deel niet. Alleen van de mantelzorgontvangers in de lichtste categorie zou een kleine meerderheid zich (veelal met moeite) zelfstandig kunnen redden. In de overige categorieën is er hulp nodig, of wordt een opname in een instelling gesuggereerd. De effecten op maatschappelijke participatie (in specifiek voorgelegde activiteiten) lijken beperkt, waarschijnlijk omdat de participatie nu ook al beperkt is.

3.4 Ter besluit

Op basis van het onderzoek is niet vast te stellen hoeveel huishoudens daadwerkelijk uit elkaar gaan. Het besluit om uit elkaar te gaan zal in werkelijkheid afhangen van de feitelijke omstandigheden op het moment, waarbij zeer waarschijnlijk niet alleen de korting op de AOW, maar ook andere factoren worden meegewogen, zoals de zorg-

zwaarte, de aanwezigheid van hulp van derden, de emotionele binding, het vermogen, et cetera. Het is niet uit te sluiten dat een deel van de huishoudens mede onder invloed van de kostendelersnorm daadwerkelijk besluit om uit elkaar te gaan. Deze groep zal kleiner zijn dan de huishoudens die in dit onderzoek de intentie uitspreken om bij een korting op de AOW uit elkaar te gaan. Indien huishoudens uit elkaar gaan, is het wel aannemelijk dat dit gevolgen heeft voor de mantelzorgrelatie.

Voor de kleine groep mantelzorgers die niet samenwonen met hun alleenstaande ouder maar dat wel overwegen, zorgt de korting op de AOW voor een duidelijke achteruitgang in de waarschijnlijkheid om te gaan samenwonen. In tegenstelling tot de reeds samenwonenden, hoeven er bij het besluit *niet* samen te gaan wonen nauwelijks praktische, sociale en emotionele drempels overwonnen te worden. Wanneer de zorgbehoefte van de alleenstaande ouders groter wordt, zou dit ertoe kunnen leiden dat deze niet meer volledig wordt opgevangen door de mantelzorgers en er dus naar andere oplossingen voor het verlenen van zorg en ondersteuning gekeken moet worden als de zorg- of ondersteuningsbehoefte daartoe noopt. Dit zouden dan andere vormen van informele hulp kunnen zijn of beroepskrachten.